

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

КЛИМЕНКО АННА ВІКТОРІВНА

Допускається до захисту:
т.в.о. завідувача кафедри
кризової та клінічної психології,
канд. психол. наук, доцент
_____ Катерина ВАСЮК
«___» _____ 2025 р.

**РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНО-
ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ В КРИЗОВИХ УМОВАХ
ЖИТТЯ**

Спеціальність 053 Психологія

Кваліфікаційна (магістерська) робота

Науковий керівник:
К.М. Васюк,
к. психол. н., доцент
доцент кафедри кризової
та клінічної психології

Оцінка: _____ / _____ / _____

(бали за шкалою СКТС/за національною шкалою)

Голова ЕК: _____

(підпис)

Вінниця 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
СТРЕСОСТІЙКОСТІ, РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ТА	9
ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ	
1.1. Стресостійкість як психологічна характеристика особистості	9
1.2. Резильєнтність: сутність, структура та чинники формування	19
1.3. Психосоціальна дезадаптація: прояви, причини та наслідки	24
1.4. Взаємозв'язок стресостійкості, резильєнтності та психосоціальної адаптації	30
Висновки до 1 розділу	35
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ТА РЕЗУЛЬТАТИ	
ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ТА	
РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОГО СТРЕСУ	
2.1. Характеристика вибірки та етапів дослідження	36
2.2. Опис методик оцінки стресостійкості та резильєнтності	38
2.3. Аналіз рівня резильєнтності та стресостійкості як чинників протидії соціальній дезадаптації	46
Висновки до 2 розділу	67
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ	
СТРЕСОСТІЙКОСТІ ТА РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ЯК	
МЕХАНІЗМІВ ПРОТИДІЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ	
3.1. Корекційна програма для розвитку стресостійкості та резильєнтності	69
3.2. Аналіз результатів впливу корекційної програми на рівень резильєнтності, стресостійкості та дезадаптації	78
Висновки до 3 розділу	93
ВИСНОВКИ	95
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	97
ДОДАТКИ	104

АНОТАЦІЯ

Клименко А. В. Резильєнтність як чинник соціально-психологічної адаптації в кризових умовах життя. Спеціальність 053 «Психологія». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2025.

У кваліфікаційній (магістерській) роботі досліджено поняття стресостійкості, життєстійкості та дезадаптації, а також було проведено емпіричне дослідження їх взаємозв'язку серед студентів та викладачів Вінницького медичного фахового коледжу імені академіка Д.К. Заболотного. У дослідженні використано такі методики: шкала резильєнтності Коннора-Девідсона (Connor K.M., Davidson J.R., 2003); шкала психологічної життєстійкості Кобаси; опитувальник «Соціальна ізоляція» (з адаптації методики UCLA Loneliness Scale, Д. Рассел); методика вивчення соціально-психологічної адаптації Роджерса – Даймонда; шкала тривожності Спілбергера.

Ключові слова: стресостійкість, життєстійкість, дезадаптація, психологія, адаптивність, емоційна стабільність, соціальна ізоляція.

96 с., 36 табл., 11 рис., 1 дод., 72 джерела.

Табл.36 Рис. 1 Бібліограф.: 72 найм.

ABSTRACT

Klymenko A. V. Resilience as factors of counteraction to psychosocial adaptation in conditions of social stress. Specialty 053 "Psychology". Vasyl Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2025.

In the qualification (master's) work, the concepts of stress resistance, resilience and maladaptation were investigated, and an empirical study of their relationship was conducted among students and teachers of the Vinnytsia Medical Professional College named after Academician D.K. Zabolotny. The following methods were used in the study: Connor-Davidson resilience scale (Connor K.M., Davidson J.R., 2003); Kobasa psychological resilience scale; "Social Isolation"

questionnaire (adapted from the UCLA Loneliness Scale, D. Russell); Rogers-Diamond socio-psychological adaptation study method; Spielberger anxiety scale.

Keywords: stress resistance, resilience, maladaptation, psychology, adaptability, emotional stability, social isolation.

96 p., 36 tables, 11 figures, 1 addition, 72 sources.

Table 36 Figure 11 Bibliography: 72 names.

ВСТУП

Сучасне життя має характерні риси, які виражаються через високий рівень соціального стресу, що зумовлений глобальними кризами у світі, військовими конфліктами, нестабільністю світової економіки та швидкими постійними змінами практично в усіх сферах життя. Такі умови впливають на зростання ризиків психосоціальної дезадаптації, депресій, емоційного вигорання та інших негативних наслідків для психічного здоров'я людей. Стресостійкість та резильєнтність, являються ключовими факторами, які дають можливість зберігати психологічну рівновагу, та ефективно адаптуватись до умов стресу людям.

Здатність людини протистояти негативному впливу стресу, і при цьому зберігати стабільність та здатність для прийняття ефективних рішень, є фактор стресостійкості. При цьому резильєнтність – це поняття, яке нерозривно пов'язане із стресостійкістю, так як визначає здатність людини адаптуватись до змін, а також відновлювати психологічний стан для переживання кризи, та використовувати її для особистісного зростання.

Необхідність пошуку ефективних психологічних механізмів, які сприяють зміцненню стресостійкості та резильєнтності людини в умовах стресу та діятимуть як фактори, які протидіють психосоціальній дезадаптації лягли в основу актуальності дослідження. Вивчення цих факторів, а також механізму їх взаємодії і впливу на психологічну адаптацію, дадуть можливість для розробки практичних рекомендацій для зниження рівня психологічної дезадаптації серед людей різного віку та різних професій.

Наукова проблема: проблема психосоціальної дезадаптації в умовах соціального стресу набуває особливої актуальності у зв'язку з сучасними глобальними викликами, що впливають на психологічний стан особистості. Відсутність належного рівня стресостійкості та резильєнтності може призводити до дезадаптивних реакцій, зниження соціальної активності, порушень у професійній діяльності та міжособистісних стосунках. Проте

механізми формування та розвитку цих якостей ще недостатньо досліджені, що ускладнює розробку ефективних стратегій психосоціальної підтримки.

Важливим є виявлення зв'язку між рівнем стресостійкості, резильєнтності та здатністю особистості адаптуватися до змін, а також визначення психологічних, соціальних чинників, що впливають на ці процеси. Відсутність комплексного підходу до аналізу цих факторів обмежує можливості профілактики психосоціальної дезадаптації, що робить дане дослідження необхідним та своєчасним.

Проблему стресостійкості та резильєнтності як факторів протидії психосоціальній дезадаптації в умовах соціального стресу досліджували такі українські науковці: Е.О. Грішин, Р. Шевченко, М. Кудінова, Л. Музичко, Г.М. Ришко та інші. Серед зарубіжних вчених варто виділити роботи: С. Кобаса, Е. Вертен, М. Раттера, Н. Гарменці, Дж. Бонанно та інших. Ці дослідники зробили значний внесок у розуміння механізмів стресостійкості та резильєнтності, що сприяє розробці ефективних стратегій протидії психосоціальній дезадаптації в умовах соціального стресу.

Предмет: стресостійкість та резильєнтність як фактори протидії психосоціальній дезадаптації.

Об'єкт: процеси психологічної адаптації особистості до соціального стресу.

Мета: визначити роль стресостійкості та резильєнтності у протидії психосоціальній дезадаптації, а також виявити чинники, що сприяють їхньому розвитку.

Гіпотеза 1 дослідження: в умовах постійного соціального стресу особи, які мають вищий рівень резильєнтності та стресостійкості, демонструють емоційну стабільність, менш схильні до тривожності, депресії та соціального відчуження, що є передумовою дезадаптації.

Гіпотеза 2 дослідження: рівень стресостійкості та резильєнтності, а також прояви дезадаптації залежать з віком знижуються.

Завдання:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до визначення понять «стресостійкість», «резильєнтність», «психосоціальна дезадаптація» та вивчити взаємозв'язок між ними.
2. Дослідити вплив стресостійкості та резильєнтності на рівень психосоціальної дезадаптації.
3. Запропонувати практичні рекомендації щодо підвищення рівня стресостійкості та резильєнтності в умовах соціального стресу.

Для досягнення мети та підтвердження чи спростування висунутої гіпотези застосовувались такі **методи дослідження**:

Теоретичні: аналіз та синтез основних підходів науково-дослідницьких джерел означеної проблематики, систематизація, інтерпретація, узагальнення, тощо;

Емпіричні: шкала резильєнтності Коннора-Девідсона (Connor K.M., Davidson J.R., 2003); шкала психологічної життєстійкості Кобаси; опитувальник «Соціальна ізоляція» (з адаптації методики UCLA Loneliness Scale, Д. Рассел); методика вивчення соціально-психологічної адаптації Роджерса – Даймонда; шкала тривожності Спілбергера.

У даній роботі при обробці результатів використовувались такі статистичні методи, як коефіцієнт кореляції Пірсона та коефіцієнт Крамера, Крускала – Уолеса. Також описова статистика, а саме середнє значення, мода, медіана, дисперсія, стандартне відхилення.

Практичне значення роботи полягає у можливості застосування отриманих результатів у психологічному консультуванні, соціальній роботі, освітніх та корпоративних програмах, спрямованих на підвищення стресостійкості та резильєнтності різних груп населення.

Таким чином, дана магістерська робота спрямована на поглиблене розуміння механізмів психологічної адаптації особистості в умовах

соціального стресу, що має важливе значення як у теоретичному, так і в практичному аспекті.

Вибірка. Дослідження було проведено серед викладачів та здобувачів Вінницького медичного фахового коледжу імені академіка Д.К. Заболотного.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному підході до вивчення взаємозв'язку між стресостійкістю, резильєнтністю та психосоціальною адаптацією жінок різного віку, що дозволяє розробити ефективні стратегії профілактики дезадаптації в умовах соціальних викликів.

Апробація роботи здійснювалась шляхом публікацій основних положень магістерської роботи у вигляді друкованих тез у збірниках: V Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми реалізації адаптаційного потенціалу особистості в сучасних умовах життєдіяльності» (13-14 листопада 2025 р., м. Вінниця); IX Міжнародної студентської конференції «Актуальні питання та перспективи проведення наукових досліджень» (30 травня 2025 р., м. Рівне).

Структура роботи. Кваліфікаційна магістерська робота складається з вступу, трьох розділів та підрозділів до них, висновків, списку використаних посилань, що налічує 72 найменування. Містить 36 таблиць та 11 рисунків. Містить 1 додаток. Загальний обсяг роботи 97 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ, РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ТА ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ

1.1. Стресостійкість як психологічна характеристика особистості

У сучасному суспільстві стресостійкість необхідно вивчати як можливості особистості протистояти впливу різних стресових ситуацій та виникненню проблемних патологічних станів.

Однак неоднозначність визначення поняття «стресостійкість» робить це завдання надзвичайно складним. Вивчення стресостійкості поділяється на два напрямки, залежно від її походження, тобто природи, під якою розуміють як генетичний потенціал людського організму до можливості протистояти впливу різноманітних негативних факторів, так і потенціал, який сформовано було в процесі життя (Корольчук, 2009). Оскільки більшість генетично успадкованих здібностей людини певною мірою змінюються протягом життя (прогресують або залишаються у тому ж стані залежно від факторів, що впливають на них у тій чи іншій ситуації), ці два напрямки дослідження стресостійкості доповнюють один одного (Корольчук, 2002). «Стресостійкість - це узагальнена якість людей, що характеризується потенціалом для протистояння стресу протягом певного періоду часу, який необхідний для організації інших нових умов таким чином, щоб ці стреси не становили загрози» (Крайнюк, 2007).

Стресостійкість — це здатність особистості ефективно функціонувати у стресових умовах, зберігаючи психічну рівновагу, продуктивність і здатність до адаптації. Цей феномен досліджується у контексті когнітивних, емоційних і поведінкових реакцій на стрес. Стресостійкість дозволяє людині не лише справлятися з короткотривалими труднощами, але й адаптуватися до тривалих життєвих викликів.

У психологічній літературі підкреслюється, що стресостійкість є не лише вродженою характеристикою, а й рисою, яка може розвиватися протягом життя завдяки цілеспрямованій роботі над собою.

Основні складові стресостійкості:

1. Когнітивна складова: здатність до аналізу ситуації, реалістичне мислення, використання проблемно-орієнтованих стратегій.
2. Емоційна складова: вміння керувати емоціями, уникати паніки та зберігати внутрішній спокій.
3. Біхевіоральна складова: здатність до дій в умовах невизначеності, мобілізація ресурсів.

Стресостійкість гарантує високу працездатність і зберігає здоров'я молодих людей. Стресостійкість також розглядається як індивідуальний симптомокомплекс, з певним структурним складом, який розвивається онтогенетично і відхилення якого стають очевидними при різних патологічних станах. Специфічними ознаками недостатньої стресостійкості є знижений ступінь диференціації, зменшені адаптаційні можливості та збереження біполярної структури факторної організації. Виходячи з основних положень системності, можна зазначити, що стресостійкість є сукупною збіркою характеристикою всієї особистості, взаємопов'язаною з багаторівневою системою факторів, представленою комплексом когнітивних, інтелектуальних, емоційних і особистісних характеристик. Суб'єктивні відмінності стресостійкості визначаються, і якісними, так і кількісними характерними рисами особистості, що містяться у цьому комплексі. Багато дослідників, які розглядають питання індивідуальних особливостей стресостійкості, пов'язують ступінь розвитку цього психологічного феномену з широким спектром індивідуально-психологічних характеристик, таких як тривожність, агресивність, локус суб'єктивного контролю та мотиваційна спрямованість особистості (Крайнюк, 2007; Корольчук, 2022).

Важливо розглядати стресостійкість через призму її змістовності та оцінювання, а також через її сформованість, на кожному етапі життя людини.

При цьому можна виявити, що визначає подолання складних життєвих подій, роль особистих переживань, суб'єктної активності та стійких ознак емоційності в структурі особистості в оптимальному функціонуванні людини (Крайнюк, 2007). «Індивідуальні особливості стресостійкості визначаються як такі, що є активними та змінними в часі, вони напряду залежать від різноманітних чинників, їх визначають за рівнем та генезом окремих функцій повної системи, а також взаємодією усіх структурних компонентів (особистісного, соціального, типологічного та поведінкового)» (Корольчук, 2002). Важливим елементом розвитку стресостійкості особистості є здатність розпізнавати та вирішувати власні проблеми. Тому самосвідомість відіграє важливу роль у розвитку здатності молодих людей до стресостійкості. Науковці також зазначають, що об'єктивні та суб'єктивні психологічні характеристики стресових ситуацій та їх когнітивне вираження, типологічні та особистісні особливості, здатність до подолання стресових навантажень, копінг, поведінкові та соціальні чинники визначають індивідуальне вираження стресостійкості та опосередковано впливають на стресостійкість особистості та наслідки впливу стресорів.

Науковці пропонують різні підходи до вивчення стресостійкості.

Фізіологічний підхід. Стресостійкість пояснюється як здатність організму підтримувати гомеостаз у відповідь на стресові подразники. Стресостійкість визначається здатністю організму залишатися на стадії резистентності тривалий час. Фізіологічний підхід до вивчення стресостійкості спрямований на аналіз фізичних та біохімічних процесів, що відбуваються в організмі людини під час стресу, та механізмів, які забезпечують адаптацію до стресових умов. Нижче у таблиці 1.1 представимо основні аспекти цього підходу.

Цей підхід допомагає глибше зрозуміти механізми стресостійкості, виявити маркери, що визначають вразливість або стійкість до стресу, та розробити ефективні стратегії для покращення адаптації.

Таблиця 1.1 Фізіологічний підхід до вивчення стресостійкості

Аналіз роботи нейро-ендокринної системи	Гіпоталамо-гіпофізарно-адреналінова (ГГА) вісь	Ця система активується під час стресу, забезпечуючи вивільнення кортизолу з надниркових залоз. Дослідження рівнів кортизолу в сироватці крові, слині чи сечі є ключовим індикатором стресової реакції
	Симпатична нервова система	Під час стресу відбувається активація симпатичної системи, що призводить до викиду адреналіну та норадреналіну. Вимірювання цих медіаторів дозволяє оцінити гостру реакцію на стрес
Дослідження фізіологічних параметрів	Серцево-судинна система	Під час стресу спостерігається збільшення частоти серцевих скорочень, підвищення артеріального тиску, змінення варіабельності серцевого ритму. Моніторинг цих показників дозволяє оцінити адаптивні можливості організму
	Дихальна система	Частота та глибина дихання змінюються під час стресу, що можна використовувати для оцінки реактивності організму
	Шкірно-гальванічна реакція (ШГР)	Цей метод дозволяє вимірювати зміни в електропровідності шкіри, що пов'язані з активністю потових залоз під час стресу
Біохімічні маркери стресу	Гормони стресу	Окрім кортизолу, вивчають рівень адреналіну, норадреналіну, альдостерону та ін
	Цитокіни та маркери запалення	Під час стресу зазнають активності запальні процеси. Досліджуються рівні інтерлейкінів (IL-6, IL-1 β), фактору некрозу пухлин (TNF- α)
	Окислювальний стрес	Вивчається баланс між вільними радикалами (ROS) та антиоксидантною системою організму. Низький рівень антиоксидантів чи висока концентрація продуктів окислення свідчать про підвищену вразливість до стресу

Генетичні та епігенетичні аспекти	Поліморфізм генів	Досліджуються варіанти генів, пов'язаних із функціонуванням ГГА осі, системи серотоніну (SLC6A4), дофаміну (COMT, DRD2), і нейротрофічних факторів мозку (BDNF)
	Епігенетичні модифікації	Модифікація ДНК (наприклад, метилювання генів) під впливом стресових факторів дозволяє зрозуміти, як середовище впливає на стресостійкість
Імунна система	Хронічний стрес	Хронічний стрес може впливати на функцію імунної системи, зокрема через зниження активності натуральних кілерів (NK-клітин) та зміну співвідношення лімфоцитів

Ганс Сельє у 1956 році у своїй теорії стресу підкреслив, що людина проходить три фази реакції на стрес, а саме тривогу, резистентність, виснаження. Він вперше ввів термін «стрес» у контексті біологічних реакцій організму та описав універсальний механізм адаптації до стресових впливів. Основні аспекти підходу Ганса Сельє.

Загальний адаптаційний синдром (ЗАС).

- Фаза тривоги, на цьому етапі організм вперше стикається зі стресом, що активує симпатичну нервову систему та гіпоталамо-гіпофізарно-адреналінову (ГГА) вісь. Тобто при цьому починають вивільнятися адреналін, норадреналін та кортизол. Людина відчуває посилене дихання, підвищення артеріального тиску, підвищення частоти серцевих скорочень, відбувається мобілізація енергії (глюкози). Організм людини готується до реакції «бий або тікай».
- Фаза резистентності. За умови продовження стресу, організм переходить до етапу адаптації. На цьому етапі організм підтримує високий рівень гормонів стресу (особливо кортизолу) для підтримки стійкості. Також організм пристосовується до стресора і може видаватись функціонально стабільним, але при цьому ресурси організму виснажуються.

- Фаза виснаження. На цьому етапі можливі порушення роботи органів та систем, зокрема імунної. Розвиваються хронічні захворювання, а саме серцево-судинні, депресія та інші розлади.

Саме Ганс Сельє розділив стрес на два типи:

- Евстрес – це «позитивний» стрес, який стимулює розвиток, адаптацію та мотивацію.
- Дистрес – це «негативний». Стрем, який перевищує адаптаційні можливості організму та спричиняє руйнівні наслідки для здоров'я.

Поняття «стресу» стало ключовим у когнітивно-біхевіоральній терапії, при дослідженні стратегій подолання. Отже, підхід Ганса Сельє сприяв систематизації знань про стрес та розробці наукових методів для вивчення його фізіологічних та психологічних аспектів.

Когнітивно-біхевіоральний підхід. Лазарус і Фолкман у 1984 році наголошували у своїх працях на ролі когнітивної оцінки ситуації у формуванні стресостійкості. Якщо людина сприймає ситуацію як контрольовану, вона демонструє вищий рівень стресостійкості. Згідно із цим підходом, стрес не обов'язково є результатом самої ситуації, а є наслідком того, як людина сприймає його. Ключову роль при цьому відіграють, когнітивні процеси, а саме інтерпретація подій, оцінка для подолання ресурсів, очікування наслідків. Глибинні переконання та установки також посилюють вразливість до стресу. Часто провокують стресові реакції і автоматичні негативні думки.

Когнітивно-біхевіоральний підхід фокусується на формуванні ефективних стратегій подолання стресу (копінгу), який складається з:

- Проблемно-орієнтованого копінгу, через аналіз і вирішення проблеми, яка викликає стрес.
- Емоційно-орієнтованого копінгу, через управління емоціями, які виникають у відповідь на стрес.

Поведінкові реакції, такі як уникнення або агресія, можуть посилювати стрес. Натомість ефективна поведінка, наприклад релаксація, планування або пошук підтримки, допомагає зменшити вплив стресу.

Існує низка методів вивчення та підвищення стресостійкості, а саме:

1. Когнітивна реструктуризація, за допомогою аналізу і модифікації автоматичних негативних думок. Перетворення ірраціональних переконань у більш раціональні. Наприклад, замість «Це катастрофа» — «Це виклик, який я можу подолати».
2. Навчання навичок саморегуляції за допомогою методів релаксації (глибоке дихання, прогресивна м'язова релаксація). Навчання усвідомленості (mindfulness) для зниження рівня тривоги та підвищення концентрації. Контроль фізіологічних реакцій, таких як серцевий ритм або м'язова напруга.
3. Побудова ефективної поведінки завдяки тренуванню асертивності для відстоювання своїх прав без агресії. Планування і постановка реалістичних цілей для зниження перевантаження. Підтримка соціальних зв'язків для зменшення емоційної ізоляції.
4. Експозиційна терапія, яка використовується для зниження стресу, пов'язаного зі страхами чи травматичними ситуаціями. Пацієнт поступово стикається з об'єктом чи ситуацією, яка викликає стрес, що допомагає зменшити реакцію на неї.
5. Навчання оптимістичному мисленню, через роботу над зміною сприйняття ситуацій, щоб зосереджуватися на позитивних аспектах і можливостях.
6. Моделювання поведінки, коли людина вчиться стратегіям подолання через спостереження за іншими (наприклад, тренінги чи рольові ігри).

Практичні застосування підходів відбуваються за допомогою:

1. Терапія стресових розладів. КБТ (когнітивно-біхевіоральна терапія) є однією з найефективніших методик лікування посттравматичного стресового розладу (ПТСР), тривоги та депресії.
2. Робота зі стресом у робочому середовищі. Використовується для тренінгів стресостійкості працівників, навчання тайм-менеджменту та подолання професійного вигорання.

3. Освітня діяльність. Навчання студентів і школярів ефективним стратегіям подолання стресу для підвищення їхньої успішності.

Переваги когнітивно-біхевіорального підходу до стресостійкості:

- Націлений на практичні результати.
- Дає людині конкретні інструменти для управління стресом.
- Підвищує усвідомлення своїх думок і поведінки.
- Довгостроково формує навички адаптації, які знижують ризик хронічного стресу.

Когнітивно-біхевіоральний підхід дозволяє не лише вивчити фактори, що впливають на стресостійкість, а й ефективно її підвищувати, роблячи людину більш адаптивною та стійкою до викликів життя.

Лазарус і Фолкман у своїй фундаментальній роботі «Стрес, оцінка і копінг» (1984) запропонували когнітивно-оціночний підхід до розуміння стресу та стресостійкості. Вони розглядали стрес як динамічний процес, що виникає в результаті взаємодії між людиною та навколишнім середовищем. Їхній підхід став основою для сучасного розуміння стресу в психології.

Розглянемо основні положення підходу Лазаруса і Фолкман:

1. Стрес як когнітивно-оціночний процес.

Стрес визначається не як властивість ситуації, а як суб'єктивний результат взаємодії між вимогами середовища та ресурсами людини.

Цей процес включає два основних етапи:

- Первинна оцінка (Primary Appraisal), тобто людина визначає, чи є ситуація:
 - Загрозливою (негативний вплив на благополуччя);
 - Викликом (можливість зростання чи розвитку);
 - Нейтральною (не має значного впливу);
- Вторинна оцінка (Secondary Appraisal).

Людина оцінює свої ресурси та можливості для подолання ситуації.

2. Копінг як механізм адаптації

Копінг (від англ. *coping*) визначається як когнітивні та поведінкові зусилля, спрямовані на управління внутрішніми чи зовнішніми вимогами, які оцінюються як надмірні або такі, що перевищують ресурси людини.

Розглянемо детальніше два основних типи копінгу:

1. Проблемно-орієнтований копінг (Problem-Focused Coping). Спрямований на вирішення проблеми чи зміну стресової ситуації. Наприклад, пошук інформації, розробка плану дій, переговори. Використовується, коли ситуація вважається контрольованою.

2. Емоційно-орієнтований копінг (Emotion-Focused Coping). Спрямований на зниження негативних емоцій, викликаних стресом. Наприклад, релаксація, соціальна підтримка, перегляд ставлення до ситуації. Використовується, коли ситуація вважається неконтрольованою.

3. Динамічний характер стресу та копінгу. Стрес і копінг — це динамічні процеси, які можуть змінюватися залежно від обставин і часу.

Людина може змінювати свою оцінку ситуації або використовувати різні стратегії копінгу, адаптуючись до нових умов. Наприклад, початкове відчуття загрози може перетворитися на виклик завдяки ефективному використанню ресурсів.

4. Роль ресурсів у стресостійкості. Рівень стресостійкості залежить від наявності внутрішніх і зовнішніх ресурсів:

- Внутрішні ресурси: саморегуляція, самооцінка, когнітивна гнучкість, емоційний інтелект.

- Зовнішні ресурси: соціальна підтримка, доступ до інформації, фінансові та матеріальні засоби.

5. Значення переоцінки (Reappraisal).

Лазарус і Фолкман підкреслювали, що людина може змінити свою оцінку ситуації у процесі її подолання. Наприклад, ситуація, яка спочатку здавалася загрозливою, після осмислення або отримання підтримки може стати менш стресовою. Це ключовий механізм адаптації, що дозволяє зберігати психологічну рівновагу.

Практичні аспекти застосування даного підходу:

1. Оцінка стресу та копіngu. Використання опитувальників (наприклад, «Шкала стресу і копіngu») для ідентифікації способів подолання стресу. Аналіз первинної та вторинної оцінки ситуацій.
2. Розробка стратегій підвищення стресостійкості. Навчання ефективним копіng-стратегіям: тайм-менеджменту, розвитку соціальних зв'язків, управлінню емоціями. Підвищення усвідомленості щодо того, як когнітивні оцінки впливають на стрес.
3. Соціальна підтримка. Акцент на важливості зовнішніх ресурсів, таких як сім'я, друзі, колеги. Створення підтримуючих середовищ у школах, робочих місцях, громадах.
4. Психологічні інтервенції. Використання технік когнітивно-біхевіоральної терапії (КБТ) для зміни негативних оцінок ситуації. Навчання переоцінки та фокусування на можливостях, а не загрозах.

Значення підходу Лазаруса і Фолкман полягає у тому, що підхід підкреслює, що стрес — це не об'єктивне явище, а процес, що визначається сприйняттям людини. Він дозволяє зрозуміти, як когнітивні й емоційні фактори впливають на реакцію на стрес. Дає практичні інструменти для розвитку стресостійкості та поліпшення психологічного благополуччя. Цей підхід і сьогодні широко використовується у психологічних дослідженнях і практиці для вивчення та підвищення стресостійкості.

Стресостійкість формується під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників:

1. Внутрішні чинники: Індивідуальні особливості: темперамент, особистісні риси, рівень тривожності. Емоційна регуляція: здатність контролювати страх, тривогу чи роздратування. Когнітивні здібності: вміння аналізувати, прогнозувати й оцінювати наслідки.
2. Зовнішні чинники: Соціальна підтримка: наявність дружніх стосунків, підтримки родини чи колег. Екологічні умови: доступ до ресурсів,

безпечне середовище. Професійне оточення: рівень стресу в роботі, психологічний клімат у колективі.

Стресостійкість не є фіксованою характеристикою і може розвиватися протягом життя. Основні способи підвищення стресостійкості включають:

1. Психологічна освіта: розуміння природи стресу, навчання технік управління стресовими реакціями.
2. Розвиток навичок саморегуляції: використання медитації, дихальних вправ, технік релаксації.
3. Формування соціальних зв'язків: підтримка дружніх стосунків і створення мережі взаємодопомоги.
4. Особистісний розвиток: формування позитивного мислення, робота над власними установками та переконаннями.

Стресостійкість є ключовою психологічною характеристикою, яка визначає можливість людини ефективно функціонувати в умовах стресу. Її розвиток залежить від сукупності внутрішніх рис і зовнішніх умов. У сучасному світі, що характеризується високим рівнем соціального стресу, підвищення стресостійкості є важливим завданням як для індивідуумів, так і для суспільства загалом.

1.2. Резильєнтність: сутність, структура та чинники формування

Проблема, яка стосується стійкості особистості в різноманітних життєвих ситуаціях завжди була актуальною та привертала увагу вчених різних країн, які досліджували різноманітні аспекти життя людини, серед їх числа психологи, медики, педагоги, соціальні працівники.

Резильєнтність сьогодні набула значної уваги, через особливість психіки людини, так як вона має велике значення для формування опору стресовим ситуаціям, які напрямую пов'язані із соціальними та економічними проблемами, а саме життям під час світової пандемії, різних соціально-економічних

конфліктів в країні, загостренням політичних аспектів, та життя в умовах повномасштабного вторгнення, наприклад, в Україні.

Проблема резильєнтності, як можливості чинити якісний опір стресу і формувати психічну стійкість, досить активно досліджується у роботах зарубіжних психологів, втім українські вчені і досі не здійснили адаптацію зарубіжних робіт, та не запропонували власні розробки для психо-діагностики, щоб досліджувати розвиток резильєнтності людини.

На думку вченого Р. Лазоса, резильєнтність – це людська можливість чи можливість соціальної системи створити нормальне і повноцінне життя у складних умовах сучасності (Лазос, 2018).

У психологічній науці феномен резильєнтності досліджують у трьох площинах – це здатність чи риса людини, або ж процес чи адаптаційний і захисний механізм людини.

Розглянемо основні визначення резильєнтності з позицій цих трьох підходів.

Резилієнс як риса особистості/навичка:

- Резильєнтність — це складний, багатовимірний і динамічний за своєю суттю комплекс особливостей людини.
- «Резильєнтність являється здатністю людини, яка отримала значний вплив від стресової події, утримати досить здорові та стабільні можливості на рівні фізичного та психологічного функціонування, тобто це можливість відчувати позитивні емоції, та вчитись на власному досвіді» (Bonanno, 2004).
- «Психологічна резильєнтність є здатністю особистості адаптуватись і протистояти травматичним та несприятливим подіям у житті» (Walker, Pflingst, Carnevali, Sgoifo, Nalivaiko, 2017).
- «Резильєнтність являється персональною характерною рисою людини, яка допомагає сприяти адаптації та пом'якшувати вплив негативних наслідків травматичних подій» (Wagnild & Young, 1993).

D. Hellerstein (2011), концептуалізуючи цей феномен, виокремлює дві основні його складові — фізичну резильєнтність, як показник стресостійкості й толерантності, та психологічну резильєнтність, яка складається з підтримки та розвитку соціалізації при пошуку мети у житті за наявних травматичних подій або стресових ситуацій, також зростання рівня освіти та вивчення різних психо-технологій, які допомагають подолати негативні наслідки подій.

Резилентні люди мають три характеристики: стійке прийняття реальності; глибока, підкріплена міцними цінностями, віра в те, що життя має сенс; і надзвичайна здатність імпровізувати. (Coutu, 2002).

Резильєнтність містить в людині особистісні якості, які допомагають людині вистояти та зрости перед лицем різноманітних невдач (Connor&Davidson, 2003).

Резильєнтність – це динамічна система, яка буває двох типів, а саме потенційна або ж проявлена, яка створює можливості для успішного пристосування до негативних змін, які є загрозливими для роботи системи розвитку та життєздатності людини, це також саморозвиток у контексті негативного впливу або ж позитивна адаптація (Masten, 2014).

При контакті із частими неприємностями психологічного характеру, які йдуть із внутрішнього або зовнішнього середовища, резильєнтність дає людині можливість одночасно знаходити різні ресурси для відновлення життєстійкості; це стан родини, громади або культурного середовища людини, що дає їй доступ до таких ресурсів та почуттів у спосіб, доступний цій культурі (Ungar, 2008).

Серед характеристик резилентної людини є: «здатність бути щасливим та задоволеним з відчуттям життєвого напрямку і сенсу; здатність до продуктивної роботи з відчуттям компетентності та управління середовищем; емоційною стабільністю та самоприйняттям; реалістичним та неспотвореним сприйняттям себе, інших та середовища; міжособистісна компетентність, здатність до теплих і турботливих стосунків з іншими, до близькості та

взаємної поваги; міжособистісне розуміння та тепло; впевнений оптимізм, автономна та продуктивна активність; вмiла експресивність» (Klohn, 1996).

Резилієнтність як процес:

- «Резилієнс включає набір гнучких когнітивних, поведінкових та емоційних відповідей на гострі або хронічні неприємності, що можуть бути як незвичайними, так і звичними для індивіда» (Neenan, 2017).

- «Резилієнс – це здібність та динамічний процес адаптивного додання стресу та неприємностей, зберігаючи нормальне психологічне та фізіологічне функціонування» (Wu, G., Feder, A. & Cohen, H., Kim, J., Calderon, S, Charney, D., Mathé, 2013).

- «Резильєнтність – це змінний активний процес, який об'єднує позитивну адаптацію у контексті пережитих негативних емоцій у житті» (Luthar, Cicchetti, Becker, 2000).

- «Резильєнтність – це процес за якого можливе подолання наслідків негативних подій, це успішна боротьба із наслідками психологічних травм, це можливість утриматись від негативної траєкторії життя та розвитку у нових реаліях, які були пов'язані із ризиком» (Fergus & Zimmerman, 2005).

Згідно з цим підходом, як зазначає Г. Лазос (2018), динамічний процес резильєнтності містить:

- 1) контакт з несприятливими подіями чи факторами ризику;
- 2) активацію захисних факторів і їхню взаємодію з факторами уразливості;
- 3) в результаті відбувається створення резильєнтності або вихід до патологічного реагування психіки.

Резилієнс як позитивна адаптація/захисний механізм:

«Резилієнс – позитивна адаптація в контексті істотних викликів, що по-різному звертаються до людської здатності їх обробляти, або до результатів успішного життєвого розвитку під час або внаслідок потенційно доленосних подій» (Cutuli, Herbers, Masten & Reed, 2012).

Резильєнтність – це процес активної адаптації за умов виснаження, травмування, загрози; за умови перебування у постійному стресі» (American Psychological Association, 2010).

Резилієнс – здатність динамічної системи успішно адаптуватись до хвилювань, які загрожують функціонуванню, життєздатності або розвитку цієї системи (Masten, & Reed, 2002).

Резильєнтність – це можливість людини швидко адаптуватись перед обличчям травматичних подій, різних постійних стресових ситуацій у звичайному житті (Neman, 2005).

Резилієнс може розглядатися як захисний механізм, що дозволяє людям досягати успіху перед лицем неприємностей; розвиток резилієнс може бути важливою метою терапії та профілактики (Davydov, Stewart, Ritchie, & Chaudieu, 2010).

Резильєнтність — це гіпотетичний набір захисних факторів, які захищають людину від дезадаптації після стресового впливу (Bolton, 2013).

Ключові повідомлення, що ми можемо почерпнути з теоретичних досліджень: більшість визначень феномену резилієнс базуються на двох головних концепціях неприємностей та позитивної адаптації, і резилієнс потребується для відповіді на різноманітні несприятливі події, від рутинних щоденних сварок до важливих життєвих подій, а позитивна адаптація має бути концептуально відповідною до несприятливої події з точки зору сфери життя, що піддається впливу, та вагомості події (Fletcher, & Sarkar, 2013).

Резилієнс – інтегрована адаптація фізичних, ментальних та духовних аспектів донабору «хороших чи поганих» обставин, послідовне самовідчуття, що дає можливість підтримувати нормативні задачі розвитку на різних етапах життя (Richardson, 2002).

Результатом теоретичного та методологічного аналізу, який провів вчений Г. Лазос було запропоновано вважати, що резильєнтність – це біо-соціо-психологічне явище, яке об'єднує особистісні, суспільні, міжособистісні

переживання людини, що це є природний результат різних процесів розвитку людини протягом певного часу у житті.

Г. Лазос (2018) зазначає, що залежно від фокусу та предмету дослідження резильєнтність може розглядатися і як певна характеристика особистості, притаманна тій або іншій людині, і як динамічний процес, який відіграє важливу роль у здатності та формуванні посттравматичного стресового зростання особистості.

Поняття резильєнтності психологи розглядають у трьох сферах, а саме здатні ти наявні риси характеру долати стрес; як копінг-процес; як захисний механізм для адаптації. Значною перевагою резильєнтності для людини є наявність високого рівня адаптивності та психологічне благополуччя.

Психологічними факторами розвитку резильєнтності є правильне виховання у дитинстві, формування ефективної взаємодії із дорослими, наявність партнерів та друзів, самоконтроль та саморегуляція емоцій, націленість життя на певну мету, здатність планувати діяльність, мотивація до успіху, переважність позитивних емоцій, оптимістичний настрій, висока відповідна самооцінка, наявність підтримки у соціумі та сім'ї, когнітивна змінність, висока духовність.

Отже, резильєнтність – це психологічний ресурс особистості з подолання стресу та адаптації після травмуючої ситуації, до незвичайних нових змін у житті, який може забезпечити людині повноцінне функціонування, і який має наявні регулятори (мотивація успіху, активні копінг, самоконтроль тощо). Він націлений на досягнення встановленої мети, за наявних позитивних емоцій, та сформованих соціально-поведінкових якостей та здатностей у дитинстві.

1.3. Психосоціальна дезадаптація: прояви, причини та наслідки

Сьогоднішній реальний світ це джерело постійних травмуючих подій, до яких відносять хвороби та пандемії, військові конфлікти, природні катаклізми

та інші явища, загрозливі ситуації у соціумі, які мають значний негативний вплив на людину і вимагають від неї неординарних зусиль, щоб подолати наслідки від цих подій. Тому психіка, як внутрішній стан організму людини прагне до стабільності, а усе, що її порушує витісняється (Фрейд). Психічна травма людини може мати інтрапсихічну природу, так як психіка може травмувати сама себе через провокацію спогадів, певних думок, станів афекту чи переживань (Туриніна, 2017).

Воєнні дії являються досить екстремальною ситуацією, яка виходить за межі нормального людського життя та досвіду. Для населення певних країн, де ведуться бойові дії ця ситуація гіпер-екстремальною, так як викликає емоції, які перевищують людські можливості, вони руйнують звичну поведінку та дії, які спричиняють небезпечні наслідки (Чабан, Хаустова, 2022).

Психосоціальна дезадаптація – це суттєвий збій в пристосуванні психічного механізму, який з’являється при хронічному та гострому стресі, і як наслідок виникає повна або ж часткова нездатність пристосуватись до нових умов, соціального оточення, і при цьому виконувати звичайну роль за власним статусом у соціумі без обмеження психічної функціональності.

У разі появи психосоціальної дезадаптації у людини, порушуються не лише процеси функціонального та змістовного характеру, вони також впливають і соціалізацію в цілому. Показник дезадаптації – це відсутність цілеспрямованого та адекватного реагування у різних ситуаціях, які вимагають миттєвої реакції та адаптаційних заходів. Це призводить до глобального порушення професійної діяльності, до залежності від допомоги оточення, зміни системи внутрішнього регулювання, зміни ціннісних та соціальних установ, втрати здатності самостійно жити, та встановлювати соціальні зв’язки із оточенням (Герасименко, 2018).

До типових ситуацій, які призводять зазвичай до порушень адаптації відносять зміни звичного середовища людини, трансформація соціального статусу, розлуки із близькими, нозогенні (ятрогенні) впливи, але при цьому визначальним у кожному окремому випадку являється не контекст психічного

травматичного впливу, а індивідуальна значимість психогенії людини. Основним критерієм при цьому є суб'єктивне переживання людиною власної нездатності самотійно вирішити проблему. У людини виникає почуття ізольованості від суспільства, втрата перспективи, розпач та безвихідність. В цьому випадку зовнішні критерії соціального функціонування несуттєво порушуються, вони проявляються через зниження продуктивності людини щодня.

Донозологічний розвиток при психосоціальній дезадаптації подібний ознаками синдрому вигорання, який супроводжується порушенням нормального сну, емоційною лабільністю, тривожністю, астеною, вегетативними дисфункціями, які розцінюються, як втома (Герасименко, 2022).

Коли стресостійкість у нормі, вона мобілізує та активізує адаптивні механізми саморегуляції особистості, але при надмірному чи довготривалому впливі, що перевищує допустимий бар'єр психічної та фізіологічної стійкості, позитивна реакція може трансформуватися у негативну. Згодом воно сприяє виникненню різноманітного спектру дезадаптивних станів у людини, появу в неї деструктивної поведінки, професійного вигорання (Христенко, 2012). Високий рівень стресу, фізичне та психологічне навантаження на службі зазвичай призводить до виникнення професійного вигорання.

Професійне вигорання – це результат тривалого фізичного й емоційного напруження, що спричиняє втому, втрату мотивації та інтересу до роботи. Це може охоплювати почуття безсилля, роздратування і відчуття безпорадності. Водночас емоційне вигорання може виникнути не тільки внаслідок роботи, а й через негаразди в особистому житті, соціальні проблеми тощо. Цим станами притаманні однакові ознаки, це відчуття виснаження і втрати цікавості до того, що раніше надихало і приносило задоволення (Усик, 2024).

Емоційне перенапруження - це результат емоційного виснаження, яке відчувається через вичерпність, втому, спустошення, які не минають навіть після гарного відпочинку або ж нічного сну. Після відпустки та вихідних такі

прояви зменшуються, проте після повернення в колишню робочу ситуацію вони знову поновлюються. Людина відчуває, що більше не може віддаватися роботі, як раніше. Людина із високим рівнем дезадаптації та стійкою життєвою позицією на проблеми реагує адекватно, тобто адаптивно, він може дію та ефективно реагувати, при цьому його функціональна впевненість та активність не знижуються.

Поява дезадаптивних реакцій веде людину спіралью донизу, а саме до вигорання. Стан рівноваги людини між середовищем та організмом порушується через те, що внутрішні та зовнішні вимоги переважають на постійній основі над ресурсами людини (Мірошніченко, 2015).

Алексєєнко Т.Ф. зазначає, що «дезадаптація – це протилежне поняття до адаптації, вона виражається через невідповідність психологічному, фізіологічному та соціальному статусам людини, вимогам певної ситуації у житті, яка не дає змоги рухатись далі завдяки пристосуванню до умов зовнішнього середовища». Дезадаптацію розглядають, як процес або результат чи прояв. Довготривала дезадаптація, призводить до затримки у психічному здоров'ї людини, вона формує тривожність та негативні наслідки.

Дезадаптація як прояв виявляється у нетипових формах поведінки й ставленні до результатів діяльності у конкретному середовищі. Вона може мати різноманітні індивідуальні форми вираження. Дезадаптація як результат є свідченням щодо порівняльної оцінки якісно нового стану і проявів, що не відповідають умовам середовища і для даної людини є нетиповими (Пророк, Царенко, 2021).

Автор Ю. Ільченко виділила три ступені стану дезадаптації у людини:

- Перший, проявляється через порушення процесу адаптації тільки під впливом дезадаптаційного фактора;
- Другий, проявляється через порушення процесу відновлення адаптаційних функцій організму людини і лише після появи дезадаптаційного фактора;

- Третій, саме дезадаптація, проявляється через у стані спокою людини і вже не під впливом дезадаптаційного фактора.

Психосоматичні та нервово-психічні захворювання являються наслідками дезадаптації (Костян, 2022). При порушенні процесу адаптації можуть спостерігатися такі дезадаптивні реакції, як тривожний настрій, депресія або навіть більш серйозні прояви - невротичні розлади, алкоголізм, наркоманії (Кондрюкова, Слюсар, 2013).

Ознаки дезадаптації людини поділені на дві категорії: суб'єктивні та об'єктивні.

До суб'єктивних відносять: психоемоційні зрушення в особистості - від негативно забарвлених переживань до клінічно виражених психопатологічних синдромів.

До об'єктивних відносять: зміна поведінки людини в соціальній сфері, невідповідність його своїм соціальним функціям, патологічну трансформацію поведінки. До суб'єктивних ознак можна віднести й стан психологічного «глухого кута». Це стан, що виникає в результаті довгого перебування особистості в конфлікті (зовнішньому або внутрішньому) і відсутність необхідних адаптаційних механізмів для виходу.

Розглядаючи особливості цих станів на соціально-психологічному рівні, дезадаптацію поділяють на три основні різновиди:

- Стійка ситуативна дезадаптація відбувається тоді, коли людина не має змоги знайти засоби та шляхи до адаптації при певних ситуаціях в соціумі, за умови, що людина намагається це зробити, характеризують, як стан неефективної адаптації.

- Тимчасова дезадаптивність, яку можна усунути за допомогою адаптивних та адекватних засобів, які є наслідками внутрішньо-соціальних дій, відповідають нестійкій адаптації.

- Загальна стійка дезадаптивність, яка є станом фрустрації, наявність якої активізує становлення патологічних захисних механізмів (Усик, 2024).

- Соціальна дезадаптація може мати патологічний, чи непатологічний характер, об'єктивні, чи суб'єктивні ознаки.

М. В. Шакурова вважає, що стан дезадаптації можна розглядати з двох сторін:

- як відносно короткочасний ситуативний стан, що є результатом впливу нових, незвичних подразників середовища, які сигналізують про порушення рівноваги між психічною діяльністю і вимогами соціуму, спонукаючи особистість до реадaptaції;

- як складний і тривалий психічний стан, зумовлений функціонуванням психіки на межі її регулятивних можливостей, що виражається в неадекватній реакції та поведінці людини (Мурашкевич, 2013).

Психічна дезадаптація, що настала внаслідок отриманого стресу від соціальних змін може відбуватись на низькому (донозологічному) рівні, так і на рівні патологічної дезадаптації. На психологічному рівні це може проявлятися почуттям соціальної знедоленості, чужості новим соціальним нормам і системі цінностей, усвідомленням власної безпорадності та ізольованості, відчуттям «загнаності в клітку», втратою перспективи.

Дезадаптація психічного та непатологічного характеру, частіше проявляється у людини під виглядом початкового синдрому вигорання, при якому періодично виникають емоційна лабільність, порушення сну, тривожні стани, зниження уваги та пам'яті, астеничні стани, вегетативні дисфункції, які також супроводжуються психологічним дискомфортом (Юр'єва, 2015).

Дослідження соціальних та адаптивних можливостей людини, зростання рівня її психологічного стану, оновлення життєвих цілей та активності в умовах переживання тривалих негативних подій є важливим та актуальним завданням для сучасної науки.

1.4. Взаємозв'язок стресостійкості, резильєнтності та психосоціальної адаптації

Стресостійкість, психосоціальна адаптація і резильєнтність являються взаємопов'язаними аспектами, які відображають психологічне здоров'я людини, її здатність успішно справлятися зі стресом.

Нижче представимо взаємозв'язок та етапність між цими поняттями.

1. Стресостійкість – це основа і перша відповідь людини на стрес. Вона проявляється через здатність зберігати повну рівновагу під час появи стресових травматичних ситуацій. Чим вищий рівень стресостійкості в людини, тим більше в неї шансів зберегти власну функціональність у травматичній ситуації. Стресостійкість це така собі базова навичка людини, яка дає змогу зберігати стабільність та працездатність у різноманітних стресових та травматичних ситуаціях. До основних характерних рис стресостійкості належать:

- Реактивність, як можливість швидко реагувати та подразники різного типу та зберігати контроль над емоціями;
- Емоційно-фізіологічна стабільність – це вміння уникати руйнування організму та психіки після стресу та трав;
- Застосування регуляторних стратегій через використання різних технік, які дають змогу контролювати власний стан.

Тобто стресостійкість – це такий собі фундамент для розвитку резильєнтності, як дає можливість уникнути виснаження у кризових травматичних умовах. Відсутність стресостійкості у людини не дає можливості своєчасно перейти до активного відновлення, та успішно адаптуватись до змін.

2. Резильєнтність – це наступний за стресостійкістю етап, у якому опиняється людина, так як вона дає змогу подолати стрес і відновити сили, а також зробити висновки із пережитого, щоб сформувати стійкий досвід. Резильєнтність формує у людини здатність адаптуватись до змін.

Резильєнтність - це гнучкість, яка формує звичку долати труднощі різного характеру, вона ґрунтується на внутрішніх ресурсах людини, та за наявності підтримки ззовні. Її відмінність від стресостійкості полягає в тому, що вона не лише блокує негативний вплив травми чи стресу, а дає змогу адаптуватись і відновити втрачені сили, і навіть знайти нові можливості через пережиті кризові ситуації. За наявної резильєнтності людина вміє знаходити сенс у складних ситуаціях та знаходити можливості для особистісного зростання. Людина вміє гнучко адаптувати власну поведінку залежно від ситуації, яка склалась, і повернути її на свою користь. Резильєнтність не розвивається у людину без стресостійкості, після якої вона перетворює пасивну витримку стресу на проактивну позицію щодо власного життя. Резильєнтність - це ключовий етап, так як він допомагає людині змінюватись і вчитись на власному досвіді.

3. Психосоціальна адаптація це вже результат, який досягається людиною, яка вміє управляти стресом та розвиває резильєнтність, при цьому вона успішно адаптується до нових незвичайних умов та вміє зберегти гармонію у стосунках із оточенням. Ця адаптація дає змогу людині інтегруватись у зовнішнє середовище вже підготовленим до різних випробувань. Психосоціальна адаптація людини являється результатом ефективного управління стресом та розвитком резильєнтності. Це гармонійна взаємодія із соціальним середовищем, та якісне виконання нових соціальних ролей у житті. Ця адаптація дає людині змогу побудувати міцний зв'язок між сім'єю, колегами та друзями. Також вона дає змогу виконувати соціальні функції, а саме адаптуватись до нових умов роботи, навчання або ж інших змін у житті. Психосоціальна адаптація дає людині можливість прийняти себе, і визначити свою роль у соціальному середовищі. Адаптація – це так би мовити фінал, за якого відбувається повне подолання стресу через стресостійкість, та відновлення – резильєнтність.

На рис. 1.1 представлено взаємозв'язок між цими трьома поняттями.

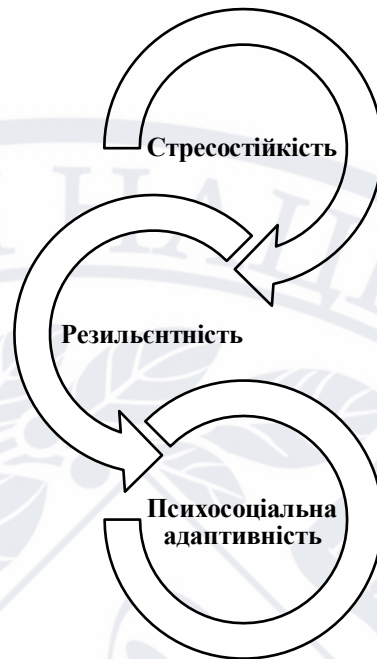

Рис. 1.1 – Взаємозв'язок між стресостійкістю, резильєнтністю та психосоціальною дезадаптацією людини

Усі три поняття входять до інтегрованого системного механізму, і допомагають людині зберегти внутрішню рівновагу, долати труднощі і швидко адаптуватись до змін у житті. Кожне з них грає специфічну роль, але їх зв'язок дає змогу відтворити комплексну картину того, як людина може реагувати на травматичні події і швидко повернутись до нормального життя у соціумі.

Чим вище рівень адаптивності, тим краще людина вміє керувати власним стресом, та перетворювати його появу на можливості та розвиток.

Людина, яка володіє стресостійкістю простіше та легше переживає кризові ситуації, тим самим створює підґрунтя для розвитку резильєнтності. Ця базова здатність створює людині фундамент для уникнення емоційного виснаження у кризовій ситуації. Без стресостійкості людина не здатна легко перейти до стадії активного подолання кризи, а саме формування резильєнтності.

У свою чергу резильєнтність, містить активну фазу роботи над наслідками стресу та передбачає використання і зовнішніх, і внутрішніх ресурсів людини. Людина вміє рефлексувати над досвідом, і використовувати

його власного розвитку. Механізм переходу від першого етапу до другого полягає у тому, що стресостійкість дає змогу зберігати контроль над емоціями у період загострення, щоб не допустити психологічний зрив. Далі людина зберігаючи внутрішню стабільність, починає активний пошук ресурсів для вирішення проблеми, яка настала через певну ситуацію. Резильєнтна людина вміє використати стрес як стимул для зростання у роботі або ж навчанні. І негативні ситуації перероджуються у нові можливості для ефективного зростання. На це впливають наступні фактори: емоційна регуляція, як здатність контролювати емоції, і стати початковим відліком для розвитку ефективної резильєнтності; позитивно мислити, щоб легше сприймати навколишній світ; відчувати соціальну підтримку через наявність близьких, друзів та колег; формування досвіду, який допомагає далі ефективно та швидко боротись із кризовими ситуаціями.

Стресостійкість дає людині можливість вижити після стресу, але не дає можливості вирішувати проблеми у довгостроковій перспективі. Вона може витримати труднощі, але без резильєнтності вона ризикує постійно перебувати у стані хронічного стресу. А резильєнтність в свою чергу, на відміну від стресостійкості, дає змогу забезпечити активну адаптацію, і забезпечити зростання та розвиток у складних життєвих умовах. Саме вона перетворює негативний досвід на фундамент для побудови міцного професійного чи особистісного розвитку. Стресостійкість забезпечує людині захист у короткостроковому періоді, щоб уникнути негайного значного виснаження. А резильєнтність запускає адаптацію у довгостроковому періоді, і дозволяє людині навчитись, рухатись і змінюватись. Обидва поняття стають основою для запуску механізму адаптації для подолання стресу, стресостійкість дає стабільність, а резильєнтність – перетворити стрес у зростання.

Резильєнтність дає людині змогу активно відновитись після стресу, що дозволяє їй швидко та ефективно адаптуватись до різноманітних змін. Поєднання резильєнтності та психосоціальної адаптивності створюють динамічне поєднання. Резильєнтність це фундамент для досягнення

психосоціальної адаптації, адже завдяки їй людина може швидко та ефективно відновитись, і подолати труднощі. Поєднання резильєнтності та адаптивності запускають ефективний механізм, який дає змогу: забезпечити здатність керувати емоціями, що важливо для адаптації; встановити та підтримати якісні зв'язки з оточенням для адаптації; отримати стимул для розвитку навичок, які дають можливість успішно виконувати соціальні завдання та ролі; сприймати кризу не як поразку, а як нову можливість для власного розвитку.

Резильєнтність психосоціальна адаптація це два взаємопов'язаних процеси, які дозволяють пережити стрес, відновитись, знайти сили, та успішно інтегруватись у соціальне середовище і позитивно сприймати нову реальність.

Тобто, резильєнтність стає фундаментом для гармонійної адаптації людини, і формує професійне, соціальне і психологічне зростання.

Психосоціальна адаптація – це результат, який можливий за умови здатності людини успішно використати стресостійкість та резильєнтність, і створити умови для гармонійної адаптації у різних сферах життя.

Отже, стресостійкість, резильєнтність та психосоціальна адаптація є частинами одного процесу для людини, так як разом вони формують ефективну багаторівневу систему, яка дає людині можливість не просто вижити під час стресу, а й активно розвиватись та відновлюватись, щоб досягти повної гармонії між собою, оточенням та навколишнім світом.

Висновки до 1 розділу

У процесі теоретичного аналізу було визначено, що стресостійкість являється інтегральною психологічною характеристикою, яка дає змогу забезпечити людині ефективно функціонувати у процесі напруження, долати стресові труднощі та відновлювати власну рівновагу. Саме стресостійкість дає змогу визначити рівень адаптованості людини, та являється важливим ресурсом для професійної діяльності. Поняття резильєнтності в процесі дослідження було розкрито, як системні динамічні внутрішні вміння та зовнішні фактори, які підтримують, і дозволяють людині конструктивно долати кризу та виходити з неї психологічно зміцненою. Структура резильєнтності містить емоційні, поведінкові та когнітивні компоненти. Їх формування залежить від рівня особистих якостей людини, досвіду долаття стресу та соціального середовища.

Дослідження поняття соціальна дезадаптація показало, що це порушення ефективного включення людини у соціум, це зниження емоційної регуляції та проблеми із виконанням соціальної ролі. Причинами появи дезадаптації є тривалий стрес, різні психо-травмуючі фактори, низька підтримка зовні, і наслідком цього є емоційне виснаження, соціальна ізоляція та ризик формування стратегій дезадаптивної поведінки.

Отже, стресостійкість, резильєнтність та дезадаптація являються зв'язаними між собою характеристиками. Високий рівень резильєнтності та ефективний розвиток стресостійкості впливають на зниження дезадаптації, і забезпечує збереження благополуччя людини та дає змогу долати труднощі.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ТА РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОГО СТРЕСУ

2.1 Характеристика вибірки та етапів дослідження

Дане дослідження було проведено у 2024-2025 роках, у місті Вінниця. У опитуванні взяли участь жінки віком від 18 до 55 років. Респондентів було поділено на 4 групи за віком.

Розподіл за віковими групами представлений на рис. 2.1.

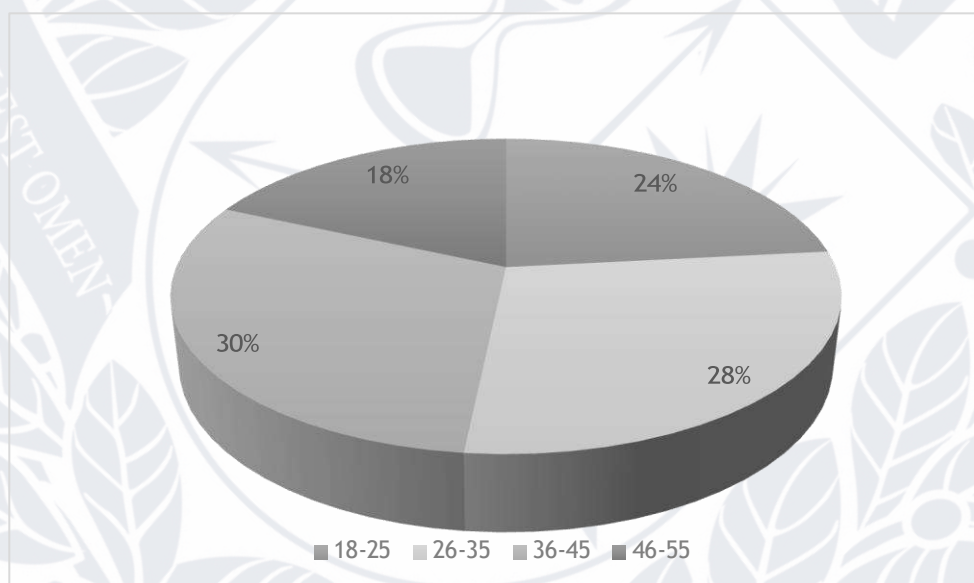

Рис. 2.1 – Розподіл жінок за віковими групами

Практично кількість респондентів у кожній групі за віком була однаковою. Вікова група 18-25 років прийняли участь 14 осіб; віком від 26-35 років – 17 осіб; віком від 36-45 років – 18 осіб; віком від 46-55 років – 11 осіб. Частина жінок, а саме 25 осіб навчається у закладах вищої освіти та працює за сумісництвом. 10 жінок працюють у бюджетних установах. 25 жінок ведуть приватний бізнес.

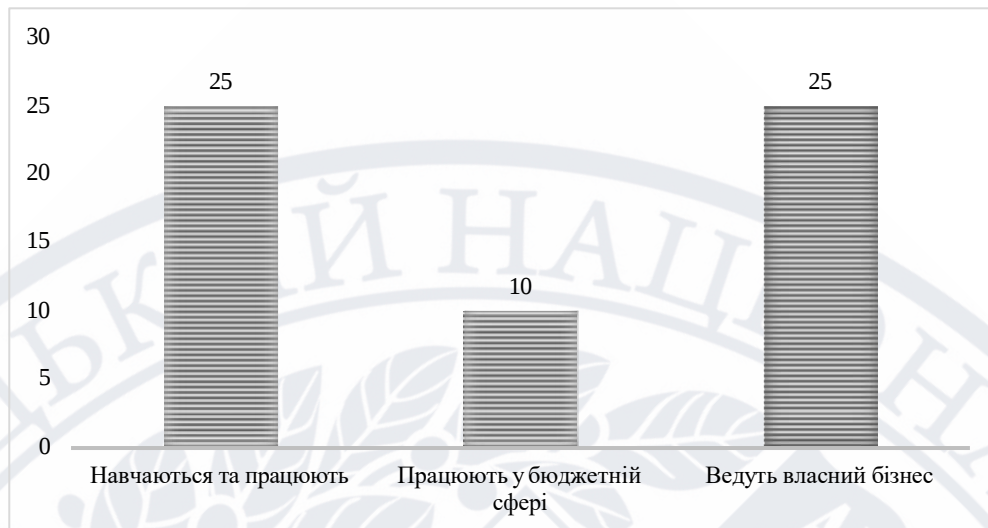

Рис. 2.2 – Розподіл жінок за місцем працевлаштування, осіб

Також у опитуваннях зазначався сімейний статус: 35 жінок не перебувають в офіційному шлюбі, але частина з них живуть у партнерстві з чоловіками; 25 жінок офіційно заміжні. У 35 респонденток є діти віком до 18 років. Також серед жінок є ті, чиї чоловіки перебувають на фронті, їх частина становила 10 особи.

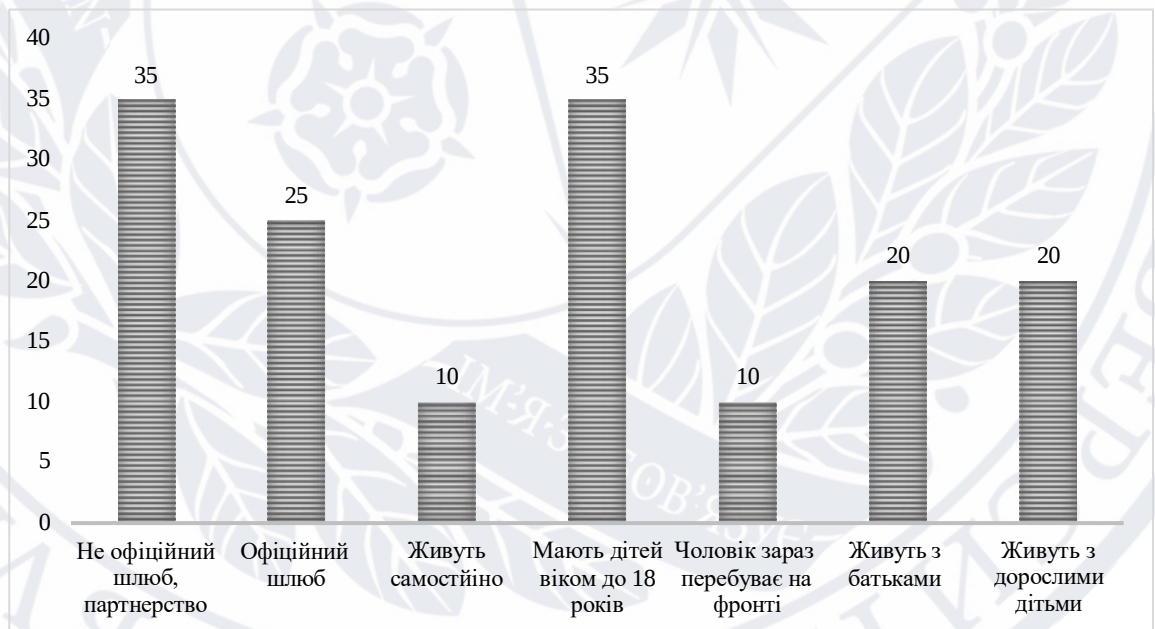

Рис. 2.3 – Розподіл жінок за сімейним статусом, осіб

Жіноча аудиторія була обрана в зв'язку з тим, що тема дослідження стосується стресостійкості та резильєнтності, на сьогодні враховуючи повномасштабне вторгнення саме жінки займають головну позицію в українському суспільстві, так як більша частина з них залишились вдома і

живуть у стресових постійних ситуаціях, що вимагає від них вміння зберігати спокій і вести нормальне життя, а також вміти пристосовуватись до стресових навантажень.

2.1. Опис методик оцінки стресостійкості та резильєнтності

Грунтуючись на обраному контингенті і темі дослідження, було обрано наступні методики для визначення рівня стресостійкості та резильєнтності у жінок різного віку.

Методики для дослідження стану стресостійкості та резильєнтності:

- Шкала резильєнтності Коннора-Девідсона (Connor K.M., Davidson J.R., 2003);
- Шкала психологічної життєстійкості Кобаси;
- Опитувальник «Соціальна ізоляція» (з адаптації методики UCLA Loneliness Scale, Д. Рассел);
- Методика вивчення соціально-психологічної адаптації Роджерса – Даймонда;
- Шкала тривожності Спілбергера.

1. *Методика Коннора-Девідсона*, шкала резильєнтності, яку було обрано для дослідження психологічної стійкості, що базується на резильєнтності.

У 2003 році автори К.М. Коннор та Дж. Р. Девідсон розробили дану методику, яка мала оригінальну назву Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC). Дана методика мала на меті оцінювати психологічну стійкість людини, через її здатність адаптуватись до стресових подій, вміти долати різні труднощі, та відновлювати свій психоемоційний баланс після травматичних переживань різних подій у житті.

Дана методика ґрунтується на уявленнях про резильєнтність як комплексну характеристику людини, якій притаманні наступні риси характеру: емоційна регуляція; почуття мети та самоконтролю; гнучкість

мислення; впевненість у власних силах; здатність до самовідновлення. Цей підхід відображає когнітивно-поведінкову модель, за умови травмофокусованої перспективи при вивченні стресостійкості.

Методика має певну структуру, оригінальна версія методики містить 25 тверджень, які оцінюються за 5-бальною шкалою, від «0» – зовсім не вірно, і до «5» – завжди вірно. Максимальна кількість балів, яка може бути отримана становить - 100. Закономірність така, що чим більший бал, тим вищий рівень резильєнтності. Основні фактори, які було покладено до методики у оригінальній моделі:

1. Контроль над життєвими ситуаціями;
2. Віра, та духовний вплив на життя;
3. Наполегливість, високі стандарти, особиста компетентність;
4. Позитивне сприйняття змін у житті, і здатність швидко адаптуватись;
5. Толерантність до негативних афектів та довіра до власних інстинктів.

Для українського суспільства є адаптована версія CD-RISC-25, яку було обрано для проведення опитування. Опитування в середньому займає від 7 до 10 хвилин.

Таблиця 2.1 – Інтерпретація результатів проведення опитування за методикою Коннора-Девідсона

Шкала	Опис
0 – 33 балів	Низький рівень
34 – 67 балів	Середній рівень
68 – 100 балів	Високий рівень

Дані межі можуть змінюватись залежно від вибірки та особливостей дослідження.

Ця методика має високий рівень внутрішньої узгодженості. Також за її допомогою можна довести конвергентну валідність показників психічного здоров'я. Методика дає можливість перевірити дискримінативну валідність,

яка підтверджена у вибірках людей з депресією, тривожними розладами та ПТСР.

Дана методика має ряд певних переваг, по-перше вона має високу надійність, проста та швидка у використанні, її використовують у клінічних та не клінічних групах досліджень.

Наступна обрана методика – це *шкала стресостійкості С. Кобаси*, американської дослідниці, яку вона розробила наприкінці 1970-х років, її застосовують в психології для вимірювання психологічної стійкості, як здатності особистості ефективно справлятися із стресовими ситуаціями та труднощами у житті. З точки зору авторки, стресостійкість – це особистий ресурс, який дає людині ефективно справлятися із стресовими ситуаціями, без появи негативних психоемоційних наслідків, а саме депресія, психічні розлади, тривожний стан.

Стресостійкість моделі С. Кобаси має три основні компоненти:

- Залученість – це бажання бути активним учасником суспільного життя, а не лише спостерігачем. Це означає, що людина із високим рівнем залученості відчуває сенс життя у власній діяльності, незважаючи навіть на стресову ситуацію;

- Контроль – це переконання у власному впливі на результати життя та на можливі події. Людина, яка володіє певним рівнем контролю не сприймає себе жертвою негативних обставин.

- Прийняття життєвого виклику – сприйняття змін у житті, як нормального явища та можливостей для особистісного зростання, а не загроз.

Дана методика дає можливість визначити рівень особистої стресостійкості у людини, а також її складових. За допомогою отриманих даних можна дослідити схильність у людини до емоційного психологічного вигорання, визначити особистісні ресурси людини та її психічне здоров'я, а також виявити фактори, що сприяють повній адаптації до різних складних життєвих умов.

Оригінальна шкала складається із 45 тверджень, які респонденти оцінюють за 4-бальною шкалою: «повністю не погоджуюсь» до «повністю погоджуюсь». Ці твердження містять усі три компоненти: контроль, залучення, прийняття викликів. Сума балів показує рівень стресостійкості у респондента.

Оцінка результатів відбувається наступним чином: кожне твердження оцінюється від «0» до «3». Результати обчислюються окремо по кожному компоненту і потім додаються. Високі показники вказують на високий рівень стресостійкості респондента.

Таблиця 2.2 – Розподіл тверджень за шкалою С. Кобаси

Шкала	Номери тверджень	Максимальна кількість балів
Залученість	1 – 15	45
Контроль	16 – 30	45
Прийняття ризику	31 – 45	45
Загальний бал	Усі твердження від 1 до 45	135

Таблиця 2.3 – Інтерпретація балів за шкалою С. Кобаси для кожної шкали та для загальної шкали

Шкала	Опис
Для кожної шкали	
36 – 45 балів	Високий рівень
26 – 35 балів	Середній рівень
0 – 25 балів	Низький рівень
Для загальної шкали	
91 – 135 балів	Високий психологічний рівень життєстійкості
61 – 90 балів	Середній рівень
0 – 60 балів	Низький рівень

Ця методика має високий рівень надійності та внутрішньої узгодженості, який становить 0,8 – 0,85. Також ця методика має гарну

конвергентну валідність, так як корелює з іншими показниками життєстійкості, самооцінки та адаптивності.

Наступна методика обрана для дослідження – це методика Д. Рассела UCLA Loneliness Scale або її називають опитувальник «Соціальна ізоляція». Авторами даної методики є Д. Рассел, Л. Пеплау та М. Фергюсон, які вперше її розробили у 1978 році, а згодом удосконалили і випустили нову версію у 1996 році.

Застосування даної методики дасть можливість виявити рівень суб'єктивного відчуття самотності у жінок, відчуженості та соціальної ізоляції. Повна версія методики містить 20 тверджень. Кожна із респонденток оцінювала свій стан стосовно переживань, які вона відчуває через самотність або ж соціальну залученість.

Методика складається із 11 прямих негативних тверджень і 9 прямих позитивних тверджень. Шкала відповідей складається із 4 балів.

Таблиця 2.4 – Інтерпретація балів за методикою Д. Рассела UCLA Loneliness Scale

Шкала	Відповіді
1 бал	Ніколи
2 бали	Досить рідко
3 бали	Іноді буває
4 бали	Досить часто

Твердження позитивні інвертуються від 1 до 4, після чого розраховуються суми балів. Мінімальна сума балів – 20, максимальна – 80 балів.

Також існує коротка версія, яка складається лише із 10 тверджень, тобто 5 прямих і 5 інверсних. Розрахунок та інтерпретація такі самі, як у повній версії, при цьому шкала скорочується від 10 до 40 балів. Це досить зручно для проведення опитування у польових умовах або із людьми, як можуть швидко втомлюватись.

Перевага методики полягає у тому, що вона має високу надійність коефіцієнт Кронбаха від 0,89 до 0,94. Методика має високу валідність і адаптована для різних країн та культур, у тому числі і для України. Вона підходить для дорослих та підлітків, зокрема у контексті адаптації, стресових ситуацій, та соціальної тривожності.

Таблиця 2.5 – Інтерпретація результатів проведення опитування за методикою Д. Рассела UCLA Loneliness Scale

Шкала	Опис
20 – 34 балів	Низький рівень (соціально залучений)
35 – 49 балів	Середній рівень
50 – 64 балів	Високий рівень
65 – 80 балів	Дуже високий рівень (високий рівень соціальної ізоляції)

Вона добре комбінується із шкалами Спілбергера, Коннор-Девідсона та Кобаси, які було обрано для даного дослідження.

Наступна методика, яку було обрано для дослідження – це методика соціально-психологічної адаптації Роджерса – Даймонда. Метою даної методики є оцінка загального рівня соціально-психологічної адаптації людини, а також виявлення внутрішніх ресурсів та/або проблем адаптації соціального середовища.

Опитування за методикою можуть проходити підлітки віком від 14 років та дорослі. Дана методика має широке застосування у клінічній, військовій, соціальній та освітній психології.

Методика містить 101 твердження, на які даються відповіді – «Так» чи «Ні». Тест проходить за 15-20 хвилин.

Дана методика складається з 7 шкал:

1. Адаптація/Дезадаптація, високий показник вказує на гарну адаптованість та досить ефективну соціальну поведінку.

2. Сприйняття себе, тобто як саме людина себе сприймає, чи подобається вона сама собі, низький бал вказує на незадоволення собою та самозаперечення.

3. Сприйняття оточення, відкритість до людей, теплі стосунки, рівень емпатії. Якщо бал низький, то це вказує на підозрілість, емоційне відчуження, соціальну ізоляцію.

4. Емоційний комфорт – це баланс між тривогами та рівновагою. Високий бал вказує на емоційну стабільність.

5. Внутрішній контроль – це відповідальність за власні дії та кроки, саморегуляція. Низькі бали вказують на схильність до зовнішнього локусу контролю.

6. Домінування – це активні та рішучі дії, лідерські якості. Високий бал вказує на авторитарність та домінування.

7. Втеча від реальності або ескапізм – це схильність до уникнення труднощів, апатії, відчуженості, різних фантазій. Високий бал вказує на соціальну дезадаптацію.

Підрахунок балів здійснюється за кожної шкалою окремо. Усі відповіді мають ключі, які нормалізуються за допомогою таблиць перетворення у стандартні бали. Високі бали за шкалами 1 - 5 вказують на високий рівень адаптації, високі бали за шкалами 6 - 7 вказують на високий ризик дезадаптації, ескапізму та агресивності.

Представимо типовий профіль дезадаптації: низьке самосприйняття; низьке сприйняття оточення; високий рівень ескапізму; значний емоційний дискомфорт; слабкий контроль над собою.

Обробка отриманих результатів відбувається за ключем методики.

Інтегральні показники розраховуються наступним чином:

1. Адаптація $A = a / (a+b) * 100\%$;
2. Сприйняття себе $S = a / (a+b) * 100\%$;
3. Сприйняття оточення $L = 1.2a / (1.2a+b) * 100\%$;
4. Емоційний комфорт $E = a / (a+b) * 100\%$;

5. Внутрішній контроль $I = a / (a + 1.4b) * 100\%$;
6. Домінування $D = 2a / (2a + b) * 100\%$.

Розшифровка формул: а – це сума балів за кожне позитивне твердження; б – це сума балів за кожне негативне твердження; 1,2 – це коефіцієнт вагомості у шкалі «сприйняття оточення».

І остання методика, яку було обрано для проведення дослідження – це методика Спілбергера. Досить часто її називають шкала тривожності Ч. Спілбергера та Ю. Ханіна. Її розробив американський психолог Ч. Спілбергер. Дана методика призначена для виміру рівня тривожності, а саме ситуативної та стабільної особистісної тривожності у людей.

Методика поділена відповідно до двох типів тривожності:

СТ (Ситуативна тривожність) – це реакція на стресову чи будь-яку значну ситуацію, або інший тимчасовий стан емоційної напруженості, який змінюється залежно від зовнішніх умов життя.

ОТ (Особистісна тривожність) – це індивідуальна стійка схильність людини сприймати значний перелік ситуацій, які розцінюються, як загроза та на які потрібно реагувати через підвищену тривожність.

Шкала складається із 40 тверджень, їх поділено на два блоки, перший вимірює ситуативну тривожність, другий – особистісну. Перший блок стосується теперішнього моменту, другий блок – типової поведінки.

Таблиця 2.6 - Інтерпретація балів за методикою Спілбергера-Ханіна

Шкала ситуативна тривожність	Шкала особистісна тривожність
1 – зовсім ні	1 – майже ніколи
2 – трошки	2 – іноді
3 – помірно	3 – досить часто
4 – дуже сильно	4 – майже завжди

Інтерпретація балів та проведення оцінювання відбувається наступним чином. Певні твердження – позитивні та емоційні, вони підлягають реверсному кодуванню, тобто в них бали змінюються за принципом: 1 це 4, 2 це 3, 3 це 2, 4 це 1. Після проведення інверсії сума балів розраховується по кожному блоку окремо. Мінімальний бал становить 20, максимальний бал 80.

Дана методика має високу надійність та валідність, її підтверджено різними дослідженнями. Її широко застосовують у клінічній діагностиці, освітніх установах, в медичній психології, та для досліджень рівня стресу та адаптації у кризових станах людини.

Таблиця 2.7 – Інтерпретація результатів за методикою Спілбергера-Ханіна

Кількість балів	Рівень тривожності
20 – 30	Низький
31 – 45	Помірний
46 – 60	Підвищений
61 – 80	Високий

Застосування цієї методики у даному дослідженні дасть можливість вивчити рівні тривожності у жінок віком від 18 до 55 років. Отримані результати дадуть змогу виявити зв'язок між сталими особистісними характеристиками, та ситуативними станами тривоги, це дасть змогу зробити висновки щодо відмінностей емоційного реагування учасниць вибірки.

2.2. Аналіз рівня резильєнтності та стресостійкості як чинників протидії соціальній дезадаптації

Відповідно до гіпотез дослідження, аналіз проведено у два етапи. На першому етапі реалізовано дослідження щодо відповідності стресостійкості, резильєнтності, дезадаптації віковим групам жінок. На другому етапі здійснено аналіз за проведеним опитуваннями щодо вікових особливостей резильєнтності і стресостійкості. У ході дослідження були отримані результати за обраними методиками. Результати опитування за шкалою Коннора-Девідсона представлені у таблиці 2.8.

За даними табл. 2.8 можна зазначити, що високий рівень резильєнтності серед опитаних у віці 18-25 років виявився лише в 1 респондентки; віком 26-35

років у 2 респонденток, віком 36-45 років у 3 респонденток і віком 46-55 так само у 3 респонденток.

Таблиця 2.8 – Результати опитування респондентів за шкалою Коннора-Девідсона

Рівень резильєнтності	Вік				Всього, осіб
	18-25	26-35	36-45	46-55	
Високий	1	2	3	3	9
Середній	12	12	13	7	44
Низький	1	3	2	1	7
Всього	14	17	18	11	60

Низький рівень резильєнтності розподілився наступним чином: 18-25 років у 1 респондентки; 26-35 років – 3 респонденток; 36-45 років у 2 респонденток і віком 46-55 років у однієї респондентки.

Найбільше опитуваних респонденток показали рівень резильєнтності на середньому рівні. У двох перших вікових групах, а саме віком від 18 до 35 років загальна кількість становила 24 респондентки, тобто 12 у першій віковій групі і 12 у другій віковій групі. У третій групі, це вік 36-45 років загальна кількість становила 13 респонденток. І у віковій групі від 46-55 років кількість була лише 7, тобто найменша.

У загальній картині ситуація визначилась наступним чином: високий рівень резильєнтності серед жінок-респонденток було виявлено лише у 15% опитаних, середній рівень у 73% респонденток, і низький рівень у 12% респонденток. У табл. 2.5 представимо основні статистичні показники для вибірки 60 жінок, які отримано за шкалою Коннора-Девідсона.

Таблиця 2.9 – Статистичні показники для вибірки 60 жінок за шкалою Коннора-Девідсона

Показник	Вік	CD-RISC
Середнє значення	35,5	60,75
Медіана	35,5	61,25
Стандартне відхилення	10,76	8,35

Мінімум	19	45,0
Максимум	55	77,0

Отже, найбільша частина респонденток продемонструвала середній рівень адаптивності до стресових ситуацій, це вказує про наявність базових психологічних ресурсів у жінок різного віку, але й при цьому про потребу у підтримці в умовах сильного та/або тривалого стресу.

У першій та другій віковій групах, тобто 18-35 років було виявлено переважно середній рівень резильєнтності, це можна пояснити тим, що в них менш сформовані копінг-стратегії, та незначний рівень життєвого досвіду. Третя вікова група віком 36-45 років було виявлено зростання високого рівня резильєнтності, це може бути пов'язано із активним соціальним функціонуванням. А також тим, що більша частина жінок професійно реалізовані, і мають стабільні міжособистісні зв'язки.

Четверта вікова група віком 46-55 років, не зважаючи на те, що у опитуванні взяли участь найменше жінок, були зафіксовані наступні результати, а саме високі та низькі показники, це вказує на індивідуальні особливості та відмінності у життєвому досвіді, на стані здоров'я та рівні соціальної підтримки у суспільстві.

Отримані результати опитування жінок показали, що середній рівень резильєнтності за шкалою Коннора-Девідсона є типовим для більшості жінок не зважаючи на їх вік, але при цьому у певних вікових групах є відмінності у розподілі психологічної стійкості. Це підтвердило гіпотезу, а саме, що є доцільним вікова диференціація жінок при плануванні програм психопрофілактики, для підтримки розвитку та підвищенні рівня резильєнтності, особливо у першій, другій та четвертій вікових групах. Представимо результати проведення опитування за методикою М. Кобаси, для виявлення проявів життєстійкості у групах дослідження. У таблиці 2.10 представлено розподіл балів після проведення опитування за методикою С. Кобаси.

Таблиця 2.10 – Результати опитування респондентів за шкалою С.

Кобаси

	Всього	Вік			
		18-25	26-35	36-45	46-55
Високий	10	2	4	4	
Середній	45	11	11	13	10
Низький	5	1	2	1	1

У таблиці 2.10 представлено результати отримані після проведення опитування за шкалою С. Кобаси. Високий рівень життєстійкості було виявлено у 10 жінок, при цьому 2 особи у віковій групі 18-25 років, і по 4 особи у вікових групах від 26 до 45 років, у групі віком від 46 до 55 років не було виявлено у жодної респондентки. Найвища кількість респонденток опинилась у групі із середнім рівнем життєстійкості – це 45 респонденток, практично у всіх вікових категоріях кількість осіб однакова. Низький рівень життєстійкості виявлено лише у 5 респонденток, у кожній віковій групі, крім групи віком від 46 до 55 років.

Наглядно результати опитування представлені на рис. 2.6

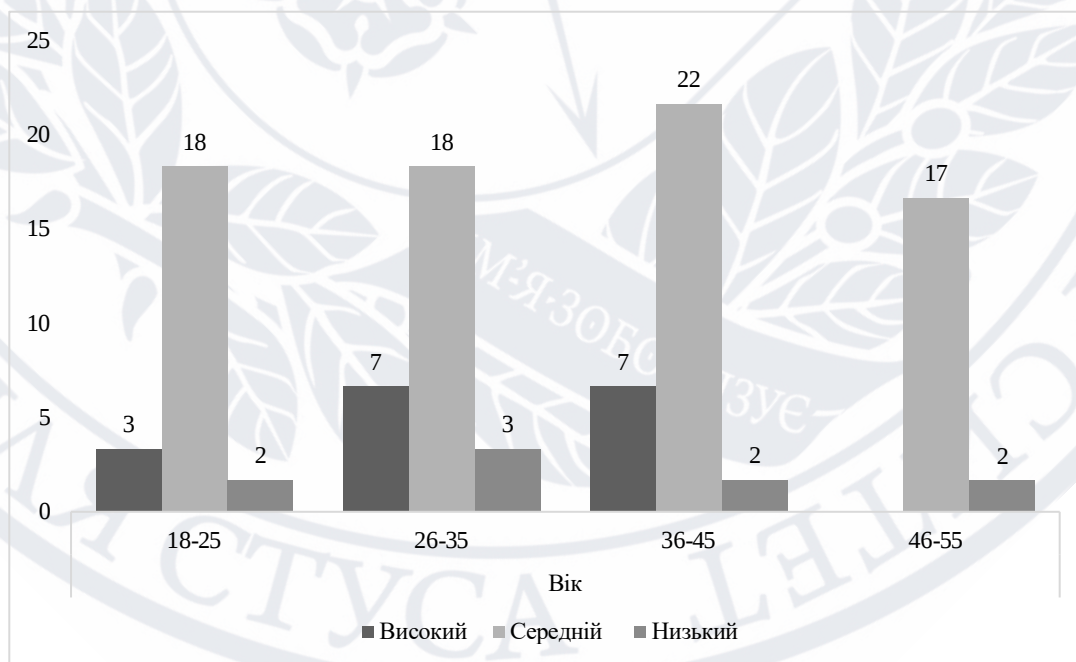

Рис. 2.6 – Рівень життєстійкості у жінок за шкалою С. Кобаси, осіб

Далі в таблиці 2.11 представлені показники психологічної життєстійкості у жінок різного віку за методикою С. Кобаси.

За даними таблиці 2.11 було проведено аналіз отриманих показників опитування, що дало змогу отримати наступні показники психологічної життєстійкості у жінок різного віку.

Враховуючи отримані показники у віковій групі від 18 до 25 років можна зробити наступні висновки, а саме молоді жінки мають найнижчий середній рівень життєстійкості, це закономірно, так як у цьому віці людина формує особистісні стратегії, щоб вміти долати труднощі, мати певну автономію, та отримувати життєвий досвід.

Таблиця 2.11 – Показники психологічної життєстійкості жінок різного віку за методикою С. Кобаси

Вікова група	Середній бал життєстійкості	Медіана	Стандартне відхилення	Мінімум
18 – 25 років	61,7	61,0	6,2	53
26 – 35 років	64,4	64,0	5,9	54
36 – 45 років	67,1	68,0	6,4	53
46 – 55 років	64,6	64,0	5,7	56

Вікова група 26 – 35 років продемонструвала досить помірну підвищену життєстійкість, так ця група має вищу професійну активність, має особистісну стабілізацію, та починає сімейне життя.

Група віком від 36 до 45 років є найстійкішою, тому що у цей період жінки досягають емоційної зрілості, самореалізації, і мають впевненість у майбутньому, що дає їм сили долати труднощі.

У найстаршій віковій групі жінки продемонстрували стабільне, але не високу життєстійкість, це свідчить про те, що вони вже сформували власну рівновагу, але при цьому їх динамічність менша і вони не так активно реагують на життєві виклики. У таблиці 2.12 наведено середні значення компонентів психологічної життєстійкості жінок за віковими групами ($M \pm SD$).

Загальний рівень життєстійкості найнижчий у віковій групі 46 – 55 років ($M = 78,09$), найвищий у групі 36 – 45 років ($M = 83,22$). Це вказує на те, що жінки середнього віку демонструють вищу стресостійкість, ніж жінки старшого віку.

Таблиця 2.12 – Середні значення компонентів психологічної життєстійкості жінок за віковими групами ($M \pm SD$)

Вікова група	Залученість ($M \pm SD$)	Контроль ($M \pm SD$)	Ризик ($M \pm SD$)	Загальний бал ($M \pm SD$)
18 – 25	$26,71 \pm 4,89$	$26,64 \pm 5,40$	$26,79 \pm 3,68$	$80,14 \pm 10,28$
26 – 35	$26,24 \pm 4,67$	$25,59 \pm 4,96$	$27,71 \pm 6,32$	$79,53 \pm 13,00$
36 – 45	$28,11 \pm 5,20$	$26,67 \pm 5,51$	$28,28 \pm 4,14$	$83,22 \pm 10,04$
46 – 55	$26,00 \pm 5,55$	$27,18 \pm 4,26$	$24,91 \pm 3,73$	$78,09 \pm 9,48$

Найвища залученість характерна для вікової групи 36 -45 років, так як у цьому віці жінки мають достатньо ресурсів, реалізованих цілей та соціальних зв'язків, і саме це підвищує їх рівень включення у життя.

Контроль є однаковим приблизно для усіх вікових груп, і трохи зростає з віком. Це свідчить про стабільне відчуття впливу на особисте життя жінок незалежно від вікової групи.

Найвище сприйняття ризику або ж виклику у групах віком 36 - 45 років ($M = 28,28$) та віком 26 – 35 років ($M = 27,71$). Найнижчий показник у віковій групі 46 – 55 років ($M = 24,91$). Це вказує на те, що жінки старшого віку менш готові до змін у житті, це відповідно до теорії життєвих циклів.

Таблиця 2.13 – Рівень залученості у жінок різного віку за шкалою С.

Кобаси

Вікова група	Середнє значення	Рівень
18 – 25	26,71	Середній
26 – 35	26,24	Середній
36 – 45	28,11	Вищий за інші
46 – 55	26,00	Найнижчий

Отже, аналіз залученості свідчить про те, що жінки вікової групи 36 – 45 років мають вищий рівень залученості, ніж решта респонденток. Це вказує на те, що вони мають вищий рівень включеності в життя, активну життєву позицію та реалізованість.

Таблиця 2.14 – Рівень контролю у жінок різного віку за шкалою С. Кобаси

Вікова група	Середнє значення	Рівень
18 – 25	26,64	Середній
26 – 35	25,59	Середній
36 – 45	26,67	Середній
46 – 55	27,18	Найвищий

Показники рівня контролю вказують на те, що він стабільний в усіх вікових групах дослідження, за виключенням невеликого підвищення у групі віком від 46 до 55 років, це пов'язано із значним життєвим досвідом та внутрішнім стабільним станом.

Таблиця 2.15 – Рівень прийняття ризику у жінок різного віку за шкалою С. Кобаси

Вікова група	Середнє значення	Рівень
18 – 25	26,79	Середній
26 – 35	27,71	Вищий
36 – 45	28,28	Найвищий
46 – 55	24,91	Найнижчий

Вікова група жінок 36 - 45 років найбільше відкрита до різноманітних викликів, тоді як група 46 – 55 років показала досить низьку готовність до ризику, це вказує на притаманну цьому віку обережність.

Таблиця 2.16 – Рівень прийняття ризику у жінок різного віку за шкалою С. Кобаси

Вікова група	Середнє значення	Рівень
18 – 25	80,14	Середній

26 – 35	79,53	Середній
36 – 45	83,22	Вищий
46 – 55	78,09	Найнижчий

Отже, жінки вікової групи 36 – 45 років показали найвищу життєстійкість, тому що це пік особистої та професійної зрілості. Також у цій групі найвищі значення максимуму та медіани. Тому можна зазначити, що жінки цього віку мають краще розвинуті механізми адаптації, внутрішній контроль та здатність до ефективного додання життєвих труднощів, і саме це корелює з сформованістю особистісних установок та досвідом.

Після 45 років показники знижуються через наближення пенсійного віку, втрати активності або ж самореалізації особливо в українському суспільстві.

У віковій групі молодих жінок віком 18 – 25 років середній рівень життєстійкості є найнижчим, це пояснюється віковими особливостями, які пов'язані із власним формуванням особистісної стійкості.

Отримані показники свідчать, що було доцільно використовувати методику С. Кобаси для визначення рівня життєстійкості у вибірці, а також для вивчення адаптаційних ресурсів особистості в умовах життєвих криз та стресових ситуацій.

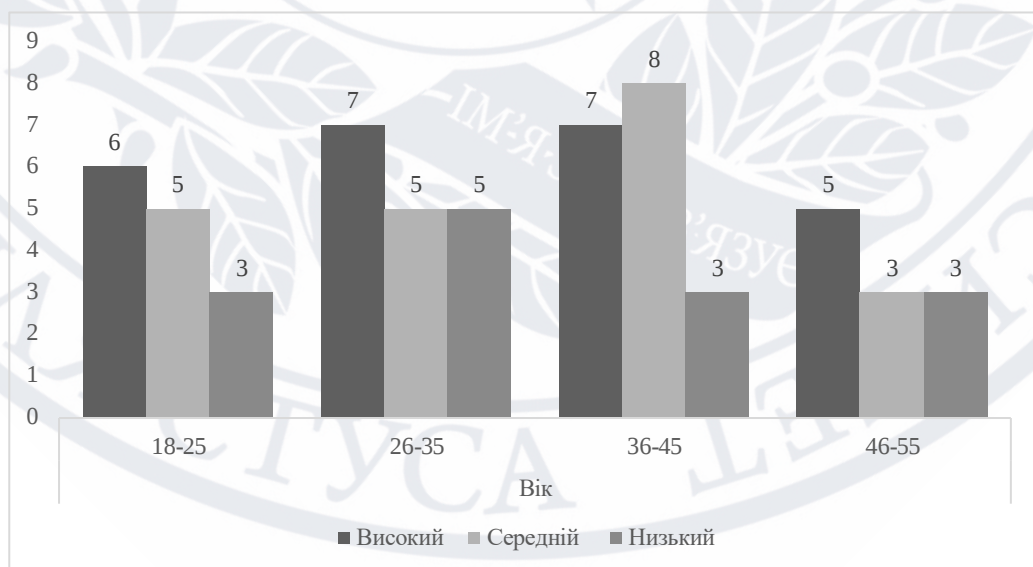

Рис. 2.7 – Рівень самотності у жінок за шкалою Д. Рассела, осіб

Представимо отримані результати опитування за методикою Д. Рассела UCLA Loneliness Scale. На рис. 2.7 представлено рівень самотності у жінок досліджуваної групи за шкалою Д. Рассела UCLA Loneliness Scale.

У таблиці 2.17 представлені показники рівня самотності серед жінок віком 18 – 55 років.

Таблиця 2.17 – Рівень самотності у жінок різного віку за шкалою Д. Рассела

	Всього	Вік			
		18-25	26-35	36-45	46-55
Високий	25	6	7	7	5
Середній	21	5	5	8	3
Низький	14	3	5	3	3

Враховуючи отримані результати можна проаналізувати рівень самотності у групі респонденток:

– Вікова група 18-25 років. Понад 25% респонденток мають високий та середній рівень самотності. Цей віковий період стосується інтенсивного пошуку себе, самореалізації та нестабільності у стосунках із оточенням та партнерами. Причиною такої поведінки є очікування близькості, відсутність стабільної щирої підтримки, нестабільність соціальних ролей.

– Вікова група 26-35 років. За результатами опитування було отримано наступні результати, рівень розподілу є рівномірним. Це вказує на соціальну адаптацію, але при цьому є високий ризик самотності на фоні сімейних викликів та професійного навантаження, що призводить до вигорання.

– Вікова група 36-45 років. У цій групі було виявлено найбільше жінок із середнім рівнем самотності. Це свідчить про період розчарування у партнерстві, емоційне вигорання та зниження соціального рівня активності у жінок.

– Вікова група 46-55 років. П'ять респонденток мають високий рівень самотності, та по три жінки, які мають середній та низький рівень самотності. Тобто частина із досліджуваних жінок може відчувати емоційну порожнечу, так би мовити «синдром порожнього гнізда», це вихід зі стану активного життя, а інша частина здатна адаптуватись до нових змін у житті.

Отже, рівень суб'єктивної самотності у жінок респонденток є досить високим, піки цього показника припадають на вікові групи: 18-25 років, та 36-45 років.

Таблиця 2.18 – Загальний розподіл рівнів самотності у жінок різного віку за шкалою Д. Рассела

Рівень самотності	Кількість жінок	Частка (%)
Високий	25	41,7
Середній	21	35,0
Низький	14	23,3

Таблиця 2.19 – Сумарний бал самотності у вибірці за шкалою Д. Рассела

	Середній бал життєстійкості
Мінімальне значення	36
Максимальне значення	63
Середнє значення	51,22
Медіана	51
Стандартне відхилення	5,45
1-й квартиль (25%)	48
2-й квартиль (75%)	54,5

Отже, 41,7% респонденток, які мають високий рівень самотності потребують психоемоційної підтримки, а також розвитку соціальних навичок та підвищення стану міжособистісної комунікації.

Більша частина жінок показали високий рівень самотності, що свідчить про наявність емоційного дискомфорту, дефіцит близькості із оточенням та глибоких соціальних зв'язків у суспільстві.

Представимо отримані результати опитування за методикою соціально-психологічної адаптації Роджерса – Даймонда. На рис. 2.8 представлено рівень соціально-психологічної адаптації у жінок досліджуваної групи за шкалою Роджерса - Даймона.

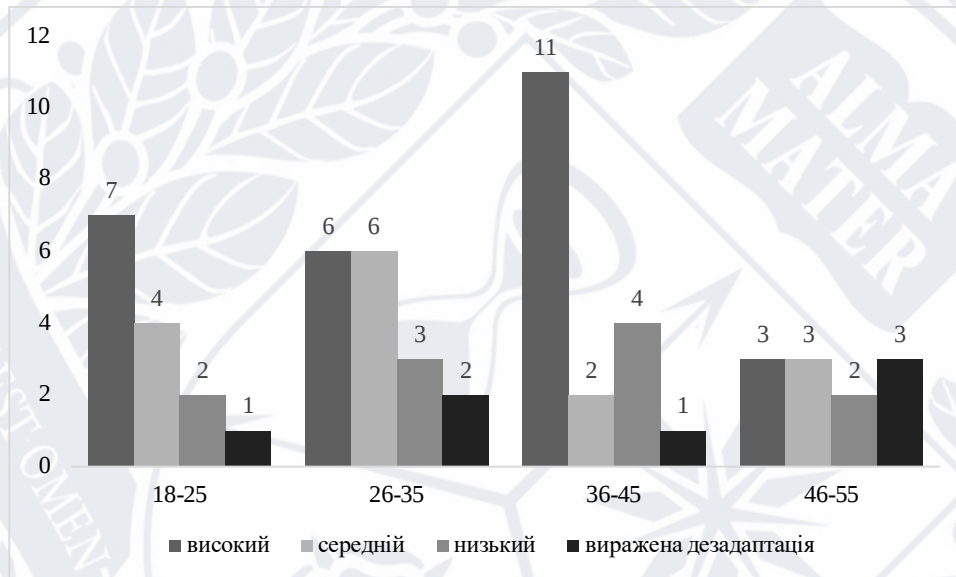

Рис. 2.8 – Рівень соціально-психологічної адаптації у жінок за шкалою Роджерса-Даймона, осіб

У 35% респонденток було виявлено середній рівень самотності, це вказує на високу внутрішню напругу, яка носить не завжди усвідомлений характер, але такий, що має вплив на психологічне благополуччя. Четверта частина респонденток показала низький рівень самотності, це вказує на достатній соціальний ресурс та наявні ефективні стратегії адаптації.

У таблиці 2.20 представлені показники рівня соціально-психологічної адаптації серед жінок віком 18 – 55 років.

Проведене опитування за методикою Роджерса – Даймона показало наступні результати:

Вікова група 18 – 25 років (14 осіб): 50% опитаних мають високий рівень адаптації; 29% мають середній рівень адаптації; 14% мають низький рівень

адаптації та 7% показали явно виражену дезадаптацію. Тобто, молоді респондентки мають високий рівень адаптації майже 80%.

Таблиця 2.20 – Рівень соціально-психологічної адаптації у жінок різного віку за шкалою Роджерса - Даймона

	Всього	Вік			
		18-25	26-35	36-45	46-55
Високий	27	7	6	11	3
Середній	15	4	6	2	3
Низький	11	2	3	4	2
Виражена дезадаптація	7	1	2	1	3

Вікова група 26 – 35 років (17 осіб): по 35% респонденток мають високий та середній рівень адаптації; 18% мають низький рівень; виражену дезадаптацію мають 12%. Переважна більшість вікової групи мають високий та середній рівень адаптації, але труднощі із адаптацією мають вже 30% респонденток.

Вікова група 36 – 45 років (18 осіб): 61% респонденток мають високий рівень адаптивності; 11% мають середній рівень; 22% мають низький рівень адаптивності і виражена дезадаптація лише у 6% респонденток. Це найадаптованіша група, так як більшість респонденток має високий рівень адаптивності. Але при цьому 28% продемонстрували ознаки зниження адаптації.

Вікова група 46 – 55 років (11 осіб): по 27% респонденток мають високий та середній рівень адаптації; 18% респонденток мають низький рівень адаптації; виражену дезадаптацію було виявлено у 27% респонденток.

Це найуразливіша вікова група. Так як майже третина 27% респонденток мають виражену дезадаптацію, і так само лише 27% мають високий рівень адаптованості. У цій групі спостерігається загальне зниження адаптації порівняно із групами молодшого віку.

Отже, отримані результати проведеного опитування за методикою Роджерса – Даймона показали, що найвищий рівень адаптації спостерігається

у віковій групі 36 – 45 років. Найнижчий рівень адаптації виявлено у групі 46 – 55 років, так як там кожна 4 респондентка має виражену дезадаптацію. Молоді жінки віком 18 – 25 років адаптовані краще, їх показники низької адаптованості невеликі. Група 26 – 35 років має баланс між добре адаптованими респондентками, та тими хто має ознаки зниження адаптації.

І остання методика дослідження – це шкала тривожності Спілбергера.

На рис. 2.9 та 2.10 представлено рівень тривожності у жінок досліджуваної групи за шкалою Спілбергера.

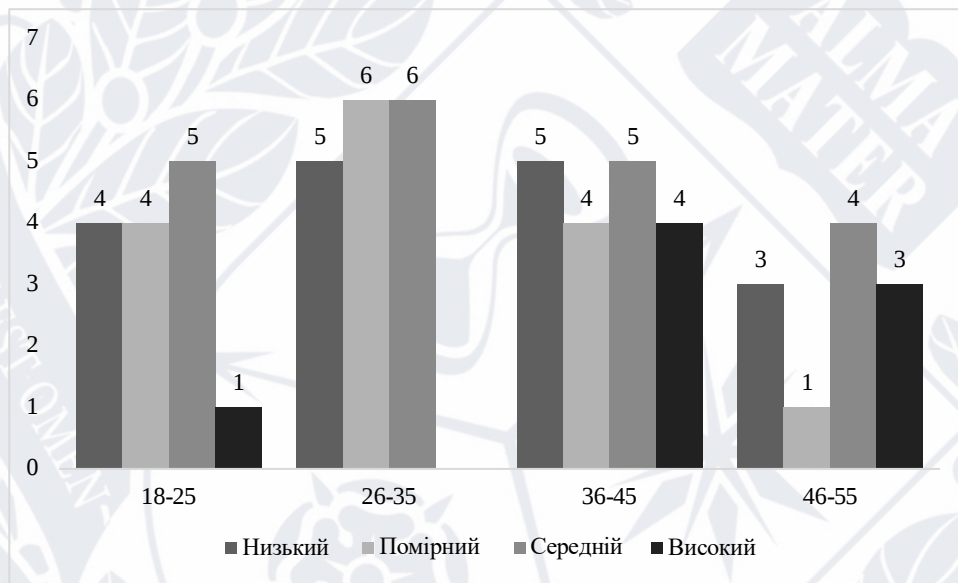

Рис. 2.9 – Рівень ситуативної тривожності у жінок за шкалою Спілбергера, осіб

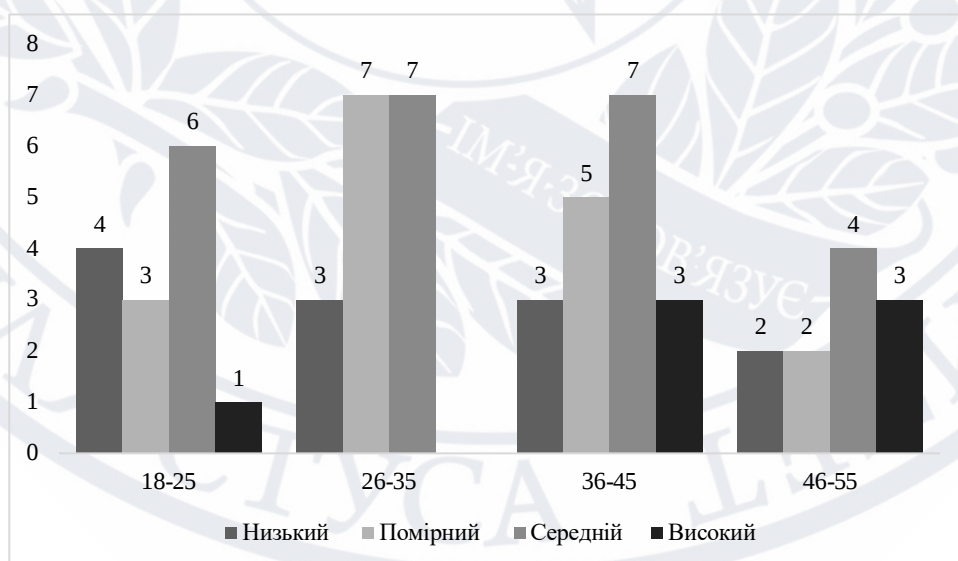

Рис. 2.10 – Рівень особистісної тривожності у жінок за шкалою Спілбергера, осіб

У таблиці 2.21 представлено показники рівня ситуативної тривожності у жінок за шкалою Спілбергера.

Таблиця 2.21 – Рівень ситуативної тривожності у жінок різного віку за шкалою Спілбергера

Кількість балів	Рівень тривожності	Всього	Вік			
			18-25	26-35	36-45	46-55
20 – 30	Низький	17	4	5	5	3
31 – 45	Помірний	15	4	6	4	1
46 – 60	Середній	20	5	6	5	4
61 – 80	Високий	8	1		4	3

За даними табл. 2.21 отримано наступні результати:

Вікова група 18-25 років (14 осіб): низький рівень тривожності було виявлено у 29% респонденток; помірний рівень тривожності показали 29% респонденток; середній рівень у 36%; високий рівень тривожності у 7%. У даній віковій групі переважають середній та низький рівні тривожності. Високий рівень було виявлено лише у 1 респондентки, це свідчить про порівняно нижчу тривожність серед молоді.

Вікова група 26-35 років (17 осіб): низький рівень тривожності показали 29% респонденток; помірний та середній було виявлено у 35% у кожній категорії; високий рівень не показала жодна респондентка. Отримані дані свідчать про те, що дана група менш вразлива і менше реагує на кризові ситуації та стрес.

Вікова група 36-45 років (18 осіб): низький рівень тривожності показали 28% респонденток; помірний рівень у 22%; середній у 28% респонденток; високий рівень у 22%. Середній вік у жінок являється значним етапом у житті, це період професійної та сімейної відповідальності, високого особистісного зростання, усе це супроводжуватись може ризиком вигорання, накопичення стресу, емоційною напругою. Але частина жінок цього віку має вже гарно сформовані адаптивні механізми, соціальний стабільний статус та внутрішню зрілість. Це все і сформувало у частини респонденток низький рівень

тривожності. Отримані результати даної групи показали баланс між внутрішніми ресурсами адаптації та зовнішніми викликами віку.

Вікова група 46-55 років (11 осіб): низький рівень ситуативної тривожності було виявлено у 27% респонденток; помірний лише у 9%; середній рівень у 36%; високий рівень показали 27% опитаних. У даній віковій групі респондентки показали досить високий рівень ситуативної тривожності, при цьому помірний рівень зовсім відсутній. Найбільше респонденток мають середній рівень тривожності. Це підтверджує можливу тенденцію до зростання тривожності у жінок старшого віку.

Отже, дослідження ситуативної тривожності у жінок різного віку показали наступне. Чим старші жінки, тим вище в них рівень тривожності. Молодші жінки мають переважно середній та низький рівень ситуативної тривожності. У віковій групі 26-35 років відсутній показник високого рівня тривожності, це може свідчити про наявні адаптаційні механізми. Результати свідчать про те, що певна частина жінок потребує підтримки психоемоційного стану, особливо жінками, які старше 36 років.

У таблиці 2.22 представлено показники рівня особистісної тривожності у жінок за шкалою Спілбергера.

Таблиця 2.22 – Рівень особистісної тривожності у жінок різного віку за шкалою Спілбергера

Кількість балів	Рівень тривожності	Всього	Вік			
			18-25	26-35	36-45	46-55
20 – 30	Низький	12	4	3	3	2
31 – 45	Помірний	17	3	7	5	2
46 – 60	Середній	24	6	7	7	4
61 – 80	Високий	7	1		3	3

За даними табл. 2.22 отримано наступні результати: вікова група 18-25 років (14 осіб): низький рівень особистісної тривожності показали 29% респонденток; помірний рівень 21%; середній рівень 43%; і високий рівень у 7% опитаних.

Вікова група 26-35 років (17 осіб): низький рівень було виявлено у 18% жінок; помірний рівень у 41%; середній рівень 41%; високий рівень не було виявлено у жодної респондентки.

Вікова група 36-45 років (18 осіб): низький рівень у 17% респонденток; помірний рівень у 28%; середній рівень у 39% респонденток; високий рівень у 17% респонденток.

Вікова група 46-55 років (11 осіб): низький рівень у 18% респонденток було виявлено; помірний рівень у 18%; середній рівень у 36% респонденток; високий у 27% респонденток.

Отримані результати показали, що з віком рівень особистісної тривожності зростає, особливо у групах 36-45 років та 46-55 років. У молодших групах спостерігається така ж закономірність, як при дослідженні ситуативної тривожності, а саме те, що у цих групах превалюють низький, помірний та середній рівні тривожності, високий рівень зустрічається дуже рідко, або ж зовсім відсутній. Середній рівень особистісної тривожності самий поширений у всіх вікових групах.

У першій частині аналізу, яка представлена у другому розділі роботи, було досліджено закономірності вікових впливів на резильєнтність, стресостійкість, соціальну ізоляцію та дезадаптацію. У другій частині проведемо перевірку, чи існують статистично значущі відмінності у рівнях соціальної ізоляції або дезадаптації залежно від рівня резильєнтності. Так як дані категоріальні, і не підлягають нормальному розподілу, буде застосовано критерій Крускала-Уолеса, як аналог дисперсійного аналізу для непараметричних даних.

Згідно із гіпотезою нашого дослідження умови будуть наступними:

H_0 (нульова): означає, що немає статистично значущих відмінностей у соціальній ізоляції між групами з різними рівнями резильєнтності.

H_1 (альтернативна): існують статистично значущі відмінності.

У попередньому дослідженні було отримано дані за трьома рівнями резильєнтності: високий, середній, низький. Також отримано показники соціальної ізоляції. Порівняння виконувалось через ранжування даних Крускала-Уолеса.

Потрібно довести, що жінки з високою резильєнтністю рідше мають високий рівень соціальної ізоляції, тобто вони більш адаптивні. Жінки із низькою резильєнтністю частіше демонструють високий рівень соціальної ізоляції або дезадаптації. Жінки в яких виявлено середній рівень займають проміжну позицію.

Тобто очікувалось, критерій Крускала-Уолеса повинен показати значущі відмінності між групами коефіцієнт $p < 0,05$.

Необхідно довести, що рівень резильєнтності впливає на соціальну ізоляцію. Чим нижчий рівень соціальної ізоляції, тим вище рівень резильєнтності, представлений критерій повинен підтвердити ці відмінності.

Розрахунки показники проведено за допомогою Ексель. Отримані результати: статистика критерію $H \approx 1,94$; $p \approx 0,38$ ($> 0,05$).

Результати підтверджують відсутність значущих відмінностей між рівнями соціальної ізоляції та групами з різною резильєнтністю, так як не має значного відхилення. Але певна тенденція все ж спостерігається:

- Жінки в яких висока резильєнтність частіше потрапляють у групу з низьким рівнем соціальної ізоляції.
- Жінки із низькою резильєнтністю частіше схильні до високої ізоляції;
- Ті, що мають середній рівень резильєнтності займають проміжну позицію, тобто вони можуть через певний час опинитись або у верхньому рівні, або в нижньому.

Отже, можна зазначити, що соціальна ізоляція та резильєнтність пов'язані між собою. Проте результат по Крускалу-Уолесу не дають змоги це підтвердити, так як немає статистично значущого зв'язку через невелику кількість респондентів у вибірці. Для підтвердження ми провели ще розрахунок за допомогою коефіцієнта Пірсона.

Таблиця 2.23 – Таблиця перехресних частот (резильєнтність & соціальна ізоляція)

Резильєнтність \ Ізоляція	Низька (25)	Середня (21)	Висока (14)	Разом
Низька (9)	6	2	1	9
Середня (44)	17	16	11	44
Висока (7)	2	3	2	7
Разом	25	21	14	60

Очікувані частоти E:

$E = (\text{Низька} * \text{Низька}) / 60 = 3,75$, сі інші розраховані аналогічно, отримані дані внесені у таблицю.

Таблиця 2.24 Таблиця очікуваних частот (резильєнтність & соціальна ізоляція)

Резильєнтність \ Ізоляція	Низька (25)	Середня (21)	Висока (14)	Разом
Низька (9)	3,75	3,15	2,10	9
Середня (44)	18,33	15,40	10,27	44
Висока (7)	2,92	2,45	1,63	7
Разом	25	21	14	60

Розрахунок проведено у Ексель. Коефіцієнт кореляції Пірсона (позначається r) використовується для визначення сили та напрямку лінійного зв'язку між двома кількісними змінними. Формула розрахунку.

Отримані результати:

$$(6-3,75)^2 / 3,75 = 1,35$$

$$- (2-3,15)^2 / 3,15 = 0,42$$

$$- (1-2,10)^2 / 2,10 = 0,57$$

$$- (17-18,33)^2 / 18,33 = 0,10$$

$$- (16-15,40)^2 / 15,40 = 0,02$$

$$- (11-10,27)^2 / 10,27 = 0,05$$

$$- (2-2,92)^2 / 2,92 = 0,29$$

$$- (3-2,45)^2 / 2,45 = 0,12$$

$$- (2-1,63)^2 / 1,63 = 0,09$$

Середнє значення: $\Sigma \chi^2 \approx 3,01$.

Ступені свободи: $df = (r-1)(c-1) = (3-1)(3-1) = 4$.

Критичне значення χ^2 : Для $\alpha = 0,05$ і $df = 4 \rightarrow \chi^2$ критичне = 9,49

Наше $\chi^2 = 3,01 < 9,49$.

За цим розрахунком не було виявлено статистично значущих ізоляції у вибірці 60 жінок не підтверджено за умовою $p < 0,05$.

Однак певна закономірність у розподілі також виявлена:

- Жінки із низькою резильєнтністю частіше мають високу соціальну ізоляцію;
- Жінки, які мають середній рівень розподілені рівномірно;
- У жінок із високою резильєнтністю рідше виникає високий рівень ізоляції.

Наступна перевірка пов'язана із розрахунками статистично значущих відмінностей у рівнях життєстійкості та рівнях дезадаптації. У таблиці представлено дані для розрахунку.

Таблиця 2.25 Таблиця перехресних частот (життєстійкість & соціальна ізоляція)

Життєстійкість \ Ізоляція	Низька (14)	Середня (21)	Висока (25)	Разом
Висока (10)	7	2	1	10
Середня (45)	7	18	20	45
Низька (5)	0	1	4	5
Разом	14	21	25	60

У таблиці представлені реальні дані, які отримано після опитування респондентів, тут збережено логіку: висока життєстійкість відповідає більшій частці низької ізоляції; низька життєстійкість відповідає високій ізоляції. Проведемо розрахунок очікуваних частот незалежності.

Далі проведено розрахунок коефіцієнта Пірсона. Розрахунок проведено аналогічно до попереднього.

Отримані дані:

Середнє значення: $\Sigma \chi^2 \approx 17,21$.

Ступені свободи: $df = (r-1)(c-1) = (3-1)(3-1) = 4$.

Таблиця 2.26 – Таблиця очікуваних частот (життєстійкість & соціальна ізоляція)

Життєстійкість \ Ізоляція	Низька (14)	Середня (21)	Висока (25)	Разом
Висока (10)	2,33	3,50	4,17	10
Середня (45)	10,50	15,75	18,75	45
Низька (5)	1,17	1,75	2,08	5
Разом	14	21	25	60

Критичне значення χ^2 : Для $\alpha = 0,05$ і $df = 4 \rightarrow \chi^2$ критичне = 9,49.

Емпіричне $\chi^2 = 3,01 < 9,49$.

$p \approx 0,001766$.

Це означає, що відмінності між групами статистично значущі. Тобто, це доводить, що розподіл рівнів соціальної ізоляції напряму залежить від рівня життєстійкості.

Перевіримо також силу зв'язку через коефіцієнт Крамера.

Коефіцієнт Крамера $V = 0,379$.

Цей показник показує помірно-сильний зв'язок.

Отже, висока життєстійкість відповідає низькій ізоляції, тобто, 9,36 це 54% від загального коефіцієнту Пірсона. Це значить, що значна кількість жінок із високою життєстійкістю мають низьку соціальну ізоляцію, ніж передбачалось за незалежності. Низька життєстійкість відповідає високий ізоляції, тобто коефіцієнт становить 1,77 відповідає 10%. Тобто більше низької життєстійкості відповідає високому рівню ізоляції, ніж очікувалось.

Існує значущий зв'язок між життєстійкістю отриманою за методикою Кобаси, та соціальною ізоляцією розрахованою за методикою Рассела. Напрямок зв'язку очікуваний та логічний: жінки з високою життєстійкістю мають

частіше низький рівень соціальної ізоляції, а жінки із низьким рівнем життєстійкості відповідають високому рівню соціальної справедливості. Коефіцієнт Крамера становить 0,38. Тобто різниця практично помітна, а не просто статистично значуща.

Висновки до розділу 2

Дослідження проводилось серед 60 жінок різного віку. Для дослідження було використано комплекс психодіагностичних методик – шкала резильєнтності Коннора-Девідсона, шкала психологічної життєстійкості С. Кобаси, опитувальник «Соціальна ізоляція» Д. Рассела, методика вивчення соціально-психологічної адаптації Роджерса – Даймона, шкала тривожності Спілбергера, ці методики дали змогу виявити важливі та особистісні закономірності у жінок.

За шкалою резильєнтності Коннора-Девідсона було отримано значення, яке показало, що жінки здатні справлятися із стресовими ситуаціями, вони вміють мобілізувати внутрішні ресурси у кризі, та гнучко адаптуватися до нових умов життя.

Дослідження психологічної життєстійкості за шкалою С. Кобаси виявило, що більшість жінок демонструють високий та середній рівень життєстійкості. Найвище вираження має «Залученість», це вказує на активну життєву позицію, зацікавлення у власному житті та подіях, що відбуваються. Дві інших складових, а саме «Контроль» та «Прийняття викликів» менш виражені у старшій віковій групі, це вказує на поступове зниження готовності до ризиків та нових починань у житті.

Опитування проведене за методикою Рассела показало, що більше 40% респонденток потребують психоемоційної підтримки, буде також доцільно розвивати соціальні навички, щоб підвищити рівень міжособистісної комунікації. Високі показники також вказують на емоційний дискомфорт, дефіцит глибоких соціальних зв'язків у суспільстві. Чверть респонденток показала низький рівень ізоляції, і це свідчить про наявні сформовані ефективні стратегії адаптації, та достатній соціальний ресурс.

За результатами методики адаптації Роджерса-Даймона було виявлено найвищий рівень адаптації у віковій групі 36-45 років. Найнижчий рівень адаптації виявлено було у групі 46-55 років.

За методикою Спілбергера було визначено, що ситуативна та особистісна тривожність найбільше спостерігається у вікових групах старшого віку, при тому, що молодші групи мають більше низький рівень тривожності. Це свідчить про наявні власні ресурси у жінок молодшого типу, щоб спокійно реагувати на тривожність різного типу, при цьому жінки старшого віку потребують підтримки та адаптації до нових умов життя, які досить часто несуть тривожність різного типу.

Отже, загальна тенденція свідчить про те, що у вибірці є переважним середній рівень резильєнтності, але водночас є досить велика частка жінок, яка має високі показники дезадаптації. Це вказує на те, що навіть при середньому рівні стресостійкості, значна частка жінок відчуває труднощі з соціальної адаптацією. При цьому необхідно звернути увагу на групу жінок, які мають низьку резильєнтність, оскільки вона співпадає із групою вираженої дезадаптації.

РОЗДІЛ 3

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ТА РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ЯК МЕХАНІЗМІВ ПРОТИДІЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ

3.1. Корекційна програма для розвитку стресостійкості та резильєнтності

Для підвищення рівня стресостійкості та резильєнтності, а також рівня дезадаптації було розроблено програму реабілітації під назвою:

«Відновлення психологічного стану жінок, як шлях до внутрішньої стійкості».

Метою програми було визначено формування зміцнених внутрішніх ресурсів для резильєнтності, стресостійкості у жінок різного віку, а також відновлення соціальної адаптивності та психологічної рівноваги.

Поставлені завдання полягають:

1. Забезпечити зростання респондентками власних адаптивних ресурсів;
2. Вплинути на розвиток самостійного регулювання емоцій, для подолання напруги та тривожності;
3. Поглибити міжособистісну підтримку за рахунок соціальної залученості;
4. Підвищити рівень особистісного відчуття оптимізму, самоцінності та життєстійкості.

Програма буде проводитись 8 тижнів по 2 сесії на тиждень, тривалість сесії 90 хвилин. Формат занять – груповий, групи по 10 осіб.

Програма складається із наступних етапів.

1. Діагностичний (був проведений і описаний у 2 та частково 3 розділах роботи).
2. Корекційно-розвивальний етап, який містить чотири модулі, у кожному модулі проведення лекцій, практик, вправ тощо.

3. Заключний етап, у якому представлено висновки щодо проведеної програми.

Так як перший етап вже проведено, то представимо основний етап – корекційно-розвивальний.

Другий етап програми реабілітації.

Модуль 1 – «Ресурс – це я». У цьому модулі буде зосереджено увагу на усвідомленні особистісних внутрішніх та зовнішніх ресурсах.

Метою модуля є допомога респонденткам усвідомити власні емоційні, духовні, тілесні та когнітивні ресурси. Виявити ресурси, які допомагають ззовні – це соціальні контакти, люди та обставини. Побачити себе не як жертву, яка живе відповідно до обставин, а як активну жінку, яка здатна мобілізувати внутрішні сили у складних ситуаціях.

До поставлених завдань увійшли: активізація позитивного сприйняття власного «Я», через почуття компетентності та віри у свої сили. Підвищення усвідомлення щодо власних потреб та способів їх вирішення. Навчитись розпізнавати стан напруги та вміти відновлювати внутрішній баланс завдяки тілесній присутності. Формувати відчуття безпеки та групової динаміки.

Вправа «Власне дерево сили», тривалість 40 хвилин.

Метою є візуалізація власних джерел внутрішньої сили, що б вивчити систему власних ресурсів.

Учасниці малюють дерево, яке символізує жінку, тобто саму себе. Корені – це джерела сили, гілки – досягнення та прояви, стовбур – це тримач балансу.

Підсумок ведучої зазначає, як виглядає власне дерево сили, як кожна жінка особисто його розуміє, ніж здається під час стресової ситуації. Метою вправи є усвідомлення сфер життя в яких є дефіцит ресурсів або енергії, які потрібно для майбутнього зростання. Учасниці повинні заповнити шаблон, в якому є вісім секторів: здоров'я, відпочинок, стосунки, духовність, розвиток, сім'я, робота, самореалізація. Потім учасниці групи виконують рефлексію, яка називається «Мій баланс – це гармонія, а не ідеал».

Після рефлексії учасниці проходять дихальну практику присутності, тривалість 15 хвилин. Метою практики є відновлення контакту з власним тілом, та навчання швидко стабілізувати себе у стресових ситуаціях. Після проходить знову рефлексія, яка стосується стану після вправи, що дала практика.

Проведення міні-лекції на тему: «Що таке резильєнтність і яким чином вона працює», тривалість 20 хвилин. Це коротка інтерактивна презентація, яка містить ключові тези. Основні компоненти резильєнтності: саморегуляція, сенс, оптимізм, усвідомленість, соціальна підтримка.

Завершення модуля, тривалість 10 хвилин.

Колективне коло для рефлексії: «Головний ресурс, який сьогодні мною відкрито у собі». Домашнє завдання: щодня записувати у щоденнику 3 події, які допомогли почуватись комфортніше.

Очікуванні результати: учасниці виявляють власні ресурси, джерела підтримки та сили; починають формувати власний образ оновлений як гнучку та сильну особистість; вивчають базові техніки для саморегуляції через рефлексію та дихання.

Модуль 2. «Сила власної думки та сенсу життя», тривалість 2 заняття по 90 хвилин.

Структура модуля:

Вправа «Оновити власний сценарій»;

Проведення техніки «Щоденник опори для себе та вдячності собі»;

Моделювання: «Шлях власного життя – карта мого ресурсу»;

Рефлексія в групі: «Мої опори для підняття після падіння».

Метою даного модуля є виявити у жінок здатність реагувати гнучко на проблеми та труднощі в житті, обдумувати стрес, знаходити в ньому сенс та підтримувати позитивне бачення нового у майбутньому власному житті.

Завдання модуля: надати рекомендації учасницям розпізнання автоматичних та негативних думок і змінювати їх новими конструктивними; допомогти побачити свою життєву історію як шлях можливого розвитку, а не

появи нових втрат; навчити формувати оптимістичні та реалістичні бачення у власному житті; посилити почуття сенсу, вдячності та опори.

Структура даного модуля:

Вступна частина (10 хвилин);

Проведення вправи «Оновити власний сценарій», стосується когнітивної реструктуризації, тривалість 30-45 хвилин. Метою даної вправи є побачити стресову ситуацію під іншим новим кутом зору, змінити її розуміння, навчити формувати нову когнітивну схему. Гасло: «Резильєнтність – це не втікання від проблем, це здатність мислити гнучко та шукати сенси життя у будь-яких випробуваннях».

Проведення техніки «Щоденник опори для себе та вдячності собі». Тривалість виконання 20 хвилин. Метою є активізація позитивного мислення, розуміння цінності власного життя, та підтримка стабільності. Психологічний ефект: зменшення власного почуття тривоги, зміцнення контролю, формування оптимізму як нової необхідної звички.

Моделювання «Шлях власного життя – карта мого ресурсу». Тривалість 30 хвилин. Метою є допомога учасникам зрозуміти власний досвід як джерело для наповнення та сили, побачити закономірний розвиток. Очікуваний ефект полягає у аналізі власного життя, зростання почуття сенсу життя, зростання самооцінки.

Проведення рефлексії у групі учасниць, тривалість проведення 25 хвилин. Учасниці повинні засвоїти запропонований та виконаний модуль. На основі чому вони розумітимуть власні стратегії для оновлення свого стану.

Для виконання вдома необхідно продовжити роботу із щоденником. А також написати собі лист в минули для підтримки сьогодні.

Результатом стане поява гнучкого мислення. З'явиться можливість опрацьовувати альтернативи для майбутнього життя. Робота над собою для зміни розуміння хибних думок та частоти їх появи. Розпочати процес формування внутрішніх стійких опор, які являються підґрунтям

резильєнтності, навчитись дякувати собі за нове бажання боротись із проблемами.

Модуль 3. «Стійкість емоційна та тілесна». Модель зосереджений на емоційно-тілесній саморегуляції. Тривалість 2 заняття по 45 хвилин кожне.

Структура модуля:

Практика терапії для тіла – проведення релаксації та заземлення;

Арт-терапія: «Безпечне місце для мене»;

Застосування дихання при тривожності;

Малювання власних емоцій, робота з кольорами та музикотерапія.

Метою даного модуля є формування нових навичок саморегуляції завдяки дихальним, сенсорним, тілесним та арт-терапевтичним практикам, вона дають змогу знизити стрес, тривожність та фізіологічне напруження.

Завдання: учасниці повинні навчитись розпізнавати сигнали власного тіла і реагувати на це екологічно; вивчити нові техніки для заспокоєння тіла, заземлення в важкий емоційний момент; розвинути та удосконалити здатність показувати власні емоції завдяки безпечній творчій формі; підсилити відчуття стабільності ресурсності та контролю всередині себе.

Початок, 10-15 хвилин, коротке обговорення стану, налаштування на практичні заняття.

Виконання практики тілесної терапії: заземлення та релаксація, тривалість 30-35 хвилин. Метою практики є зняття фізичного напруження та стабілізація стану через власне тіло.

Проведення вправи: «Релаксація по Джейкобсону». Очікуваний ефект: зниження соматичних відчуттів тривоги у тілі; покращення сну та поновлення чутливості. Виконання вправи для заземлення, це відновлення почуття власної присутності «тут і зараз», стабілізація власних емоцій. Очікуваний ефект полягає у зниженні паніки, покращенні власної концентрації, та повернення контролю над тілом.

Проведення арт-терапевтичної практики. Тривалість 35 хвилин. Метою терапії є створення внутрішніх образів для спокою та безпеки, які можна використовувати і надалі при стресах.

Очікуваний ефект – це формування базового стану внутрішньої безпеки, це зниження напружень через емоції, розвиток уяви як ресурсної допомоги собі.

Проведення дихальної практики під час тривожного стану, тривалість 20 хвилин.

Основні техніки для застосування: «Дихальний квадрат»; «Подовжений спокійний видих»; «Анулювання тривоги».

Ефект від проведення повинна стати стабілізація серцевого ритму, зниження паніки, відновлення концентрації уваги.

Музична терапія, робота із кольорами при малюванні власних емоцій.

Тривалість сесії 30 хвилин. Це необхідно для вираження своїх емоцій, звільнення від напруження, а також для розпізнання свого емоційного спектру станом на зараз. Очікуваний ефектом є нарощування почуття усвідомлення, набуття гармонійного стану та зниження емоційної напруги в тілі.

Виконання домашнього завдання передбачає, виконання однієї із запропонованих технік дихання щодня, малюнок, який створено на практиці зберегти та користуватись за умови появи напруження.

В процесі проходження модуля відбудеться зниження рівня соматичної напруги, тривожності. Будуть сформовані навички саморегуляції та тілесного усвідомлення. Поява контролю над своїм тілом, нарощення почуття безпечності. І головне це зростання емоційної стійкості для гармонійного стану.

Модуль 4 «Моє місце серед інших». У процесі модуля необхідно сфокусуватись на комунікаціях, довірі та підтримці соціуму.

У модулі будуть проведені рольові ігри на тему: «Просити та відмовляти без почуття власної провини». Проведення тренінгів емпатичного слухання

інших. Виконання вправи під назвою: «Моя мережа для підтримки». Проведення арт-занять на тему: «Мої історії про відновлення».

Тривалість занять 90 хвилин, 2 рази.

Модуль має на меті сприяти формуванню нових навичок для ефективної комунікації, сприяти розвитку емпатії та довіри як основних чинників для резильєнтності, змінні просити про допомогу та при цьому не відчувати провини.

До завдань модуля увійшли: розвиток соціальних навичок, які дають можливість встановлювати конструктивні стосунки у соціумі; навчитись говорити про свої потреби, межі та емоції без почуття агресії та провини; зрозуміти власну мережу підтримки; навчитись формувати досвід для емпатичного слухання; закріпити позитивну ідентичність шляхом створення своєї історії для відновлення.

Структура модуля:

Вступне слово 10 хвилин. Обговорення поняття «підтримка», визначення власного кола довіри.

Проведення рольових ігор на тему, яка стосується відмови, прохання без провини. Тривалість протягом 40 хвилин. Метою модуля є навчання асертивному типу комунікації, а саме чітко та впевнено говорити про власні межі, потреби, без наявних почуттів провини та агресії.

Перша частина, проведення міні-лекції, яка стосується пояснення відмінності між видами поведінки, а саме агресивною, асертивною та пасивною.

Друга частина, проведення рольової гри 30 хвилин. Виконати запропоновані сценарії у малих групах по 3-4 людини, або у парах. Наприклад, відмовити подрузі від певного її бажання без почуття провини; просити у колеги про допомогу у виконанні завдання, і не почуватись для неї тягарем; висловити спокійно власне незадоволення; просити про допомогу у важкі моменти життя у близьких людей. Ефектом стане зниження почуття соціальної

тривожності, а також відновлення самооцінки, поява відчуття контролю при спілкуванні.

Проведення тренінгу емпатичного слухання, протягом 30 хвилин. Метою є навчити учасниць уважно слухати інших, не перебивати, не оцінювати, а просто відображати своє зацікавлення.

Ефектом стане формування почуття емпатії, зниження самотності, розвиток спілкування.

Виконання вправи під назвою «Моя мережа для підтримки», тривалість 25 хвилин. Мета проведення вправи полягає у тому, щоб допомогти учасницям експерименту зрозуміти своє коло ресурсних людей, до яких вони можуть звернутись у проблемній ситуації. Ефектом стане зростання соціальних ресурсів, поява мотивації для відновлення зв'язків, зниження рівня ізолюваності.

Проведення арт-сесії на тему: «Мої історії про відновлення». Тривалість 40 хвилин. Метою є навчити учасниць перетворювати пережитий власний досвід у подоланні труднощів у історію сили та перемоги. Ефектом від проведення стане формування самоідентичності, перетворення травматичного досвіду у розвиток нового життєвого оптимізму.

Підсумки 10 хвилин, висновки щодо проведення модуля, обговорення власних усвідомлень кожної учасниці.

Завдання додому полягає у тому, щоб скласти свій особистий план для підтримки (описати людей, практики, заняття, які допомагають під час стресу). Протягом тижня обов'язково зробити дію соціальної взаємності, тобто подзвонити з подякою комусь, підтримати когось.

Результатом модуля стане зростання рівня довіри до оточення, вміння приймати допомогу від інших. Можливість сформувати навички для конструктивної комунікації. Зниження відчуття ізоляції. Зростання відчуття приналежності та соціальної резильєнтності в учасниць.

Модуль 5 «Нова я - перезапуск». Модуль сфокусований на отриманому досвіді, плануванні власного майбутнього та самоприйнятті.

Протягом модуля будуть виконанні:

Колаж на тему «Власна резильєнтність в дії».

Вправа написання листа собі в майбутнє;

Символічний ритуал на тему: «Камінь сили»;

Підсумок: проведення групової сесії та тестування.

Проведення колажу «Власна резильєнтність в дії». Метою колажу є розуміння свого шляху змін, візуалізація своїх внутрішніх ресурсів, зростання покращеної ідентичності. Ефект після виконання проявляється через формування власної цілісності, зростання віри у здатність відновлюватись, інтеграція отриманого позитивного досвіду.

Проведення вправи для написання листа кожною учасницею до себе особисто. Метою вправи є формування нових перспективних бачень, усвідомлення самопідтримки, зростання власних цінностей. Очікуваний ефект полягає у відновленні та зміцненні внутрішнього діалогу з собою, зростання відповідальності за власні дії та життя, відновлення послідовності життєвих кроків.

Проведення символічного ритуалу: «Камінь сили». Мета полягає в закріпленні почуття власної стійкості, захисту та ресурсності. Очікуваний ефект – це закріплення нового досвіду завдяки тілесним практикам, перенесення на камінь всієї потужності від власних дій, формування нового відчуття якоря сили.

Проведення підсумку у групі та проведення тестування. Мета полягає в оцінці змін на усіх рівнях резильєнтності, самооцінки та стресостійкості, а також узагальнення результатів роботи у програмі. Ефект від проведення проявиться через стабільність внутрішнього стану, розуміння власного розвитку та формування планів розвитку на майбутнє.

Заключний етап програми полягає у повторному опитуванні за обраними методиками. Проведення порівняльного аналізу отриманих результатів.

3.2. Аналіз результатів впливу корекційної програми на рівень резильєнтності, стресостійкості та дезадаптації

Для визначення ефективності корекційної програми, група учасниць була поділені на дві підгрупи. Одна підгрупа прийняла участь в програмі, інша – ні. Для участі у програмі було обрано респонденток, які добровільно виявили бажання взяти участь. Перевірку ефективності було здійснено шляхом проходження повторного опитування за обраними методиками та виконання кореляційного аналізу.

У таблиці 3.5 представлено результати повторного опитування у експериментальній та контрольній групах жінок-учасниць за шкалою Коннора-Девідсона.

Таблиця 3.1 – Результати повторного опитування респондентів за шкалою Коннора-Девідсона

Рівень резильєнтності	Експериментальна				Контрольна			
	Вік							
	18-25	26-35	36-45	46-55	18-25	26-35	36-45	46-55
Високий	4	6	5	3	1	1	1	
Середній	2	2	3	2	3	3	4	3
Низький	1	1	1		3	4	4	3
Всього	7	9	9	5	7	8	9	6

За даними таблиці 3.1 видно, що в експериментальній групі виявлено найбільше жінок із високим рівнем резильєнтності – 18 осіб із 30. Тобто група, яка пройшла програму показала досить високий рівень резильєнтності, це вказує на гарний рівень стресостійкості.

У контрольній групі виявлено значно менше жінок із високим рівнем, а найбільше з низьким, це говорить про підвищену схильність до дезадаптації.

Отже, експериментальна група показала кращу життєстійкість, тоді як контрольна має нижчий рівень стресостійкості та резильєнтності.

За віковими даними найвищий рівень резильєнтності зафіксовано у експериментальній групі віком від 26 до 35 років. У контрольній групі вік не впливає на рівні резильєнтності. Тому, вплив віку на резильєнтність помітний в групі експерименту, і не відчутний у контрольній через зовнішні фактори стресу.

Представимо результати проведення повторного опитування за методикою М. Кобаси, для виявлення проявів життєстійкості у групах контрольній та експериментальній. У таблиці 3.6 представлено розподіл балів після проведення опитування за методикою С. Кобаси.

Таблиця 3.2 Результати повторного опитування респондентів за шкалою С. Кобаси

Рівень життєстійкості	Експериментальна				Контрольна			
	Вік							
	18-25	26-35	36-45	46-55	18-25	26-35	36-45	46-55
Високий	5	5	4	3	1	1		
Середній	2	3	4	2	3	3	2	4
Низький		1	1		3	4	7	2
Всього	7	9	9	5	7	8	9	6

За даними таблиці 3.2 видно, що в групі експериментальній значна кількість жінок показала високий рівень життєстійкості після проходження корекційної програми.

У контрольній групі ситуація навпаки, високого рівня практично не виявлено у більшості респонденток, тільки дві особи показали високий рівень, усі інші перебувають у низькому та середньому рівні.

Отже, у експериментальній групі жінки почали краще реагувати на стрес, вони справляються з проблемами ефективніше, ніж жінки із контрольної групи, це вказує на те, що у них є високий ризик дезадаптації і вони потребують психологічної підтримки. Результати за віком говорять, що

у експериментальній групі вищий рівень виявлено у молодих жінок, та жінок середнього віку. У контрольній групі переважна більшість жінок різного віку перебувають у середньому та низькому рівнях.

За методикою С. Кобаси можна зазначити, що високий рівень життєстійкості вказує на наявність у жінок трьох головних компонентів, а саме контролю, відданості та активності у житті. Тобто, група, яка пройшла експеримент має більше якісних ресурсів, щоб долати стрес, труднощі та швидше адаптуватись. Що стосується контрольної групи, то тут необхідно працювати по запропонованій програми корекції, щоб підвищити стресостійкість.

Також було прораховано показники психологічної життєстійкості за методикою С. Кобаси.

Таблиця 3.3 – Показники психологічної життєстійкості жінок експериментальної та контрольної груп за методикою С. Кобаси

Група	Вікова група	Середній бал життєстійкості	Медіана	Стандартне відхилення	Мінімум
Експериментальна	18–25	61,7	61,0	6,2	53
	26–35	64,4	64,0	5,9	54
	36–45	67,1	68,0	6,4	53
	46–55	64,6	64,0	5,7	56
Контрольна	18–25	58,3	58,0	6,5	50
	26–35	60,5	61,0	6,1	52
	36–45	62,0	62,0	6,3	51
	46–55	61,2	61,0	5,8	55

За даними таблиці 3.3 видно, що група, де відбувся експеримент демонструє вищі середні рівні життєстійкості в усіх вікових категоріях, особливо у жінок 36-45 років.

У контрольній групі нижчі середні показники, особливо у молодшій групі, і це говорить про проблеми із стресостійкістю. Розрахована медіана

підтверджує тенденцію середнього балу, при цьому стандарті відхилення свідчить про помірну варіативність отриманих результатів по кожній групі.

У таблиці 3.8 наведено розраховані середні значення компонентів психологічної життєстійкості у жінок обох груп

Таблиця 3.4 – Середні значення компонентів психологічної життєстійкості жінок за віковою категорією у обох групах ($M \pm SD$)

Група	Вікова група	Залученість ($M \pm SD$)	Контроль ($M \pm SD$)	Ризик ($M \pm SD$)	Загальний бал ($M \pm SD$)
Експериментальна	18–25	$27,5 \pm 4,7$	$27,0 \pm 5,1$	$27,8 \pm 3,6$	$82,3 \pm 10,0$
	26–35	$27,0 \pm 4,6$	$26,5 \pm 4,8$	$28,0 \pm 6,0$	$81,5 \pm 12,5$
	36–45	$28,5 \pm 5,2$	$27,0 \pm 5,5$	$28,5 \pm 4,1$	$84,0 \pm 10,0$
	46–55	$26,5 \pm 5,5$	$27,0 \pm 4,2$	$25,0 \pm 3,7$	$78,5 \pm 9,5$
Контрольна	18–25	$26,0 \pm 5,0$	$26,0 \pm 5,4$	$26,0 \pm 3,7$	$78,0 \pm 10,0$
	26–35	$25,5 \pm 4,7$	$25,0 \pm 4,9$	$27,0 \pm 6,3$	$77,5 \pm 13,0$
	36–45	$27,5 \pm 5,2$	$26,5 \pm 5,5$	$28,0 \pm 4,1$	$82,0 \pm 10,0$
	46–55	$25,5 \pm 5,6$	$27,0 \pm 4,3$	$24,5 \pm 3,7$	$77,0 \pm 9,5$

За даними таблиці 3.4 видно, що «Залученість» в експериментальній групі вища в усіх вікових групах, ніж у контрольній. Це вказує на значне активне сприйняття власного життя та здатність знаходити сенси у різних подіях у групі експерименту. Компонент «Контроль», ситуація в обох групах майже однакова, дещо вища вона у молодшій групі експерименту. Найвищі показники контролю виявлено у старшій віковій групі обох груп дослідження. Група «Ризики/ Виклики» у експериментальній вищій, ніж у контрольній, це говорить про позитивне сприйняття змін, а саме як виклик, а не загроза.

Загальний бал життєстійкості показав, що в групі експерименту виявлено вищий рівень життєстійкості, ніж у контрольній.

Отже, жінки після експерименту мають вищу психологічну стійкість за усіма компонентами, це вказує на ефективність корекційної програми, після

якої з'явилась позитивна динаміка зростання. Контрольна група вимагає також втручання, для того, щоб вміти долати стресові ситуації та навчитись сприймати зміни як виклики.

Представимо у таблиці 3.5 отримані повторні результати опитування за методикою Д. Рассела UCLA Loneliness Scale.

Таблиця 3.5 – Рівень самотності у жінок різного віку за шкалою Д. Рассела у експериментальній та контрольній групі

Рівень самотності	Експериментальна				Контрольна			
	Вік							
	18-25	26-35	36-45	46-55	18-25	26-35	36-45	46-55
Високий		1	1	1	4	4	3	3
Середній	3	3	3	2	3	3	5	3
Низький	4	4	5	2		1	1	
Всього	7	9	9	5	7	8	9	6

Аналіз показників, який наведено у таблиці 3.5 свідчить про суттєві відмінності між експериментальною та контрольною групами. У групі експерименту значна частина жінок має низькі та середні показники, це говорить про те, що експеримент дав можливість учасницям відчувати себе більш соціально адаптованими, здатними встановлювати близькі стосунки та отримувати підтримку. Високий рівень самотності було виявлено лише в жінок старшої групи, це пов'язано із природними змінами або різними життєвими обставинами. Загально можна зазначити, що експериментальна група показала здоровий соціальний стан, який став основою для розвитку стійкості та адаптивності під час стресу.

У контрольній групі переважним став високий рівень самотності, який виявлено в усіх вікових групах. Це вказує на недостатню підтримку соціальну та проблеми із встановлення соціальних контактів. Відсутність високого рівня підкреслює значну схильність до соціальної ізоляції.

Отже, експериментальна група більше інтегрована у соціальне середовище після програми корекції, у той же час контрольна група має підвищений ризик емоційної дезадаптації, це негативно відображається на можливості долати стрес. Для контрольної групи варто також провести корекційну програму, щоб активізувати почуття адаптивності та підвищити рівень соціальної інтеграції.

У таблиці 3.6 представлені показники рівня соціально-психологічної адаптації серед жінок віком 18 – 55 років з методикою Роджерса-Даймона.

Таблиця 3.6 – Рівень соціально-психологічної адаптації у жінок різного віку за шкалою Роджерса - Даймона у експериментальній та контрольній групах

Рівень адаптації	Експериментальна				Контрольна			
	Вік							
	18-25	26-35	36-45	46-55	18-25	26-35	36-45	46-55
Високий	4	5	6	3				
Середній	2	4	3	2	3	4	5	2
Низький	1				4	4	4	4
Всього	7	9	9	5	7	8	9	6

Аналіз показників, який наведено у таблиці 3.6 свідчить про кращий психологічний стан жінок, яким притаманна внутрішня організованість та мотиваційна стабільність. Це свідчить про появу після експерименту здатності до конструктивних соціальних взаємодій, про зниження рівня внутрішньої напруги, про цілісне прийняття себе, про появу узгодженості поведінки та мотивів, і про розвиток нових копінг-стратегій.

У контрольній групі виявлено низькі показники адаптації, що свідчить про внутрішню конфліктність, вразливість під час стресу, та емоційну нестабільність.

Отже, стан жінок експериментальної групи вказує на зрілість, психологічну узгодженість, тобто програма дала змогу зміцнити адаптаційні

наявні ресурси. Стан жінок контрольної групи, навпаки свідчить про емоційну напругу та нестабільність.

І остання методика дослідження – це шкала тривожності Спілбергера. У таблиці 3.7 представлено повторні показники рівня ситуативної тривожності у жінок за шкалою Спілбергера.

Таблиця 3.7 – Рівень ситуативної тривожності у жінок різного віку за шкалою Спілбергера у експериментальній та контрольній групах

Рівень тривожності	Експериментальна				Контрольна			
	Вік							
	18-25	26-35	36-45	46-55	18-25	26-35	36-45	46-55
Низький	3	4	6	3				
Помірний	2	3	3	2	1	1	1	2
Середній	2	2			2	4	5	2
Високий					4	3	3	2
Всього	7	9	9	5	7	8	9	6

Аналіз отриманих показників у таблиці 3.11 свідчить про появу стабільної психологічної та емоційної рівноваги у експериментальній групі, а також здатність якісно та ефективно справлятися із стресом. Показники у контрольній групі показали підвищений рівень вразливості до стресу, та низький рівень відновлення після психологічних навантажень. Отже, у жінок експериментальної групи, порівняно із контрольною з'явився спокійний емоційний стан, який відкрив можливість знизити ризик тривожності, та підвищив адаптованість до стресу. Контрольна група залишилась на низькому рівні, а саме в жінок наявна ситуативна тривожність, яка здатна погіршувати психологічне самопочуття та впливати на рівень резильєнтності.

У таблиці 3.8 представлено показники рівня особистісної тривожності у жінок за шкалою Спілбергера.

Аналіз даних наведених у таблиці 3.8 показує, що після програми корекції у жінок групи експерименту переважним є низький та помірний рівень особистісної тривожності, це можливо через появу низької схильності до тривоги завдяки стабілізації емоційної рівноваги.

Таблиця 3.12 – Рівень особистісної тривожності у жінок різного віку за шкалою Спілбергера у експериментальній та контрольній групах

Рівень тривожності	Експериментальна				Контрольна			
	Вік							
	18-25	26-35	36-45	46-55	18-25	26-35	36-45	46-55
Низький	4	5	5	2				
Помірний	2	2	2	2	1	1	2	1
Середній	1	2	2	1	1	3	2	2
Високий					5	4	5	3
Всього	7	9	9	5	7	8	9	6

У контрольній групі більше виявлено жінок із високим рівнем особистісної тривожності, це вказує на те, що жінки мають значний рівень тривожності, який заважає швидше адаптуватись у складних стресових ситуаціях.

Результати опитування підкреслили необхідність проведення програми корекції у жінок контрольної групи, яка дасть змогу покращити психологічну та емоційну підтримку.

Подальший розрахунок буде проведено по кореляції Пірсона, щоб виявити статистично значущі відмінності у контрольній та експериментальній групах дослідження. У таблиці 3.9 представлено результати перехресних частот резильєнтності із соціальної ізоляцією у експериментальній та контрольній групах.

Таблиця 3.9 – Таблиця перехресних частот (резильєнтність і соціальна ізоляція) у експериментальній та контрольній групах

	Резильєнтність \ Ізоляція	Низька	Середня	Висока	Разом
Експериментальна	Низька	4	2	0	6
	Середня	10	8	4	22
	Висока	3	2	1	6
Контрольна	Низька	2	0	1	3
	Середня	7	8	7	22
	Висока	0	1	1	2

За даними таблиці 3.9 у експериментальній групі жінки, які мають високу резильєнтність, частіше мають низьку соціальну ізоляцію. У контрольній групі все навпаки, там виявлено низький рівень адаптації, якому відповідає високий рівень соціальної ізоляції, що свідчить про проблеми із стійкістю та резильєнтністю. Тобто можна зазначити, що експеримент ефективно вплинув на показники адаптованості та життєстійкості у жінок.

У таблиці 3.14 представлено очікування частоти резильєнтності та соціальної ізоляції.

Таблиця 3.10 – Таблиця очікуваних частот (резильєнтність і соціальна ізоляція) у експериментальній та контрольній групах

	Резильєнтність \ Ізоляція	Низька	Середня	Висока	Разом
Експериментальна	Низька	3,0	2,1	0,9	6
	Середня	9,83	7,76	4,41	22
	Висока	3,0	2,1	0,9	6
Контрольна	Низька	0,89	1,0	1,11	3
	Середня	6,52	7,33	8,15	22
	Висока	0,59	0,67	0,74	2

За даними таблиці 3.10 можна зробити висновки, що як би рівномірно розподілилась соціальна ізоляція, якби на неї не впливала резильєнтність.

Порівняння із реальними частотами підтверджує, що у жінок з високою резильєнтністю обов'язково є низька соціальна ізоляція.

У контрольній групі очікуванні частоти показали, що яким не був розподіл соціальної ізоляції за відсутності зв'язку із резильєнтністю. Порівняння із реальними частотами вказує на те, що у жінок даної групи низька резильєнтність призводить до високої ізоляції.

Далі було розраховано коефіцієнти кореляції Пірсона для експериментальної групи, для цього було використано реальні та очікуванні частоти, отриманий результат становив:

$$\Sigma \chi^2 \approx 1,31;$$

$$\text{Ступені свободи: } df = (3-1)*(3-1) = 4;$$

$$\text{Критичне } \chi^2 (\alpha = 0,05) = 9,49.$$

Висновок: $\chi^2 = 1,31 < 9,49 \rightarrow$ також засвідчив, що статистично значущих відмінностей не виявлено, але тенденція залишилась, а саме, що жінки із високою резильєнтністю мають низьку ізоляцію у експериментальній групі.

Так само було розраховано коефіцієнти кореляції Пірсона для контрольної групи, для цього було використано реальні та очікуванні частоти, отриманий результат становив:

$$\Sigma \chi^2 \approx 3,63;$$

$$\text{Ступені свободи: } df = (3-1)*(3-1) = 4;$$

$$\text{Критичний коефіцієнт } \chi^2 (\alpha = 0,05) = 9,49.$$

Висновок: $\chi^2 = 1,31 < 9,49 \rightarrow$ також засвідчив, що статистично значущих відмінностей серед жінок не виявлено, хоча в контрольній групі виявлено значніший рівень соціальної ізоляції серед жінок, які мають низьку резильєнтність.

Отже, в обох групах статистично значущих відмінностей немає через невелику кількість вибірки.

Хоча певна закономірність у розподілі підтверджена:

- Жінки із низькою резильєнтністю частіше соціально ізольовані;

– Жінки із високою резильєнтністю менше ізольовані від соціуму. ізоляції.

Наступна перевірка пов'язана із розрахунками статистично значущих відмінностей у рівнях життєстійкості та рівнях дезадаптації. У таблиці представлено дані для розрахунку.

За даними таблиці 3.11 видно, що в групі, де проводився експеримент, виявлено, що у більшості учасниць виявлено високий рівень життєстійкості, який пов'язаний із низькою дезадаптацією.

Таблиця 3.11 Таблиця перехресних частот (життєстійкість & соціальна ізоляція) у експериментальній та контрольній групах

	Життєстійкість \ соціальна ізоляція	Низька	Середня	Висока	Разом
Експериментальна	Низька	4	1	0	5
	Середня	4	9	10	22
	Висока	0	1	2	3
Контрольна	Низька	3	1	1	5
	Середня	3	9	11	23
	Висока	0	1	1	2

Середній рівень життєстійкості розподілений рівномірно, тому можна зазначити, що середній рівень життєстійкості забезпечує помірну адаптивність, тобто, частина жінок добре адаптована, а частина схильна частіше до дезадаптації. Низький рівень життєстійкості також підтверджує закономірність, а саме низька життєстійкість впливає на підвищення соціальної ізоляції та дезадаптації.

Отже, високий рівень життєстійкості дає жінкам можливість захиститись від соціальної ізоляції. Середній рівень життєстійкості забезпечує проміжний рівень адаптованості серед жінок. Низький рівень життєстійкості напряду пов'язаний у жінок із значним ризиком дезадаптації.

У контрольній групі було виявлено перехресні частоти на високому рівні життєстійкості в наступні інтерпретації: деякі жінки піддаються впливу

ізоляції, це говорить про низьку механізми адаптації. Розподіл середнього рівня показує, що певна частка жінок із середньою життєстійкістю все таки схильна до високої та середньої ізоляції. Розподіл на низькому рівні говорить про те, що навіть у контрольній групі є прямий зв'язок між низькою життєстійкістю та високим ризиком ізоляції.

Отже, жінки із контрольної групи більше схильні до ізоляції на усіх рівнях життєстійкості. В порівнянні із експериментальною групою, контрольна показала менш сприятливий розподіл, це підкреслює ефективність запропонованої корекційної програми.

Тому, можна зазначити наступну логічну та чітку тенденцію: чим вища життєстійкість в жінок, тим менший в них рівень соціальної ізоляції. В експериментальній групі виявлено кращі показники адаптованості, при цьому висока життєстійкість більше корелює із низькою ізоляцією. В контрольній групі більша кількість випадків високої та середньої ізоляції, навіть серед групи жінок із середнім рівнем життєстійкості, це вказує на меншу ефективність природних механізмів для подолання стресів без втручання.

Наступна перевірка пов'язана із розрахунками статистично значущих відмінностей у рівнях життєстійкості та рівнях дезадаптації. У таблиці представлено дані для розрахунку.

Таблиця 3.12 Таблиця очікуваних частот (життєстійкість & дезадаптація) у експериментальній та контрольній групах

	Життєстійкість \ дезадаптація	Низька	Середня	Висока	Разом
Експериментальна	Низька	1,33	1,83	2,0	5
	Середня	5,87	8,07	8,8	22
	Висока	0,8	1,1	1,2	3
Контрольна	Низька	0	1	1	2
	Середня	3	9	11	23
	Висока	3	1	1	5

Таблиця 3.12 містить очікуванні частоти розподілу рівнім життєстійкості та дезадаптації у жінок. Отримані дані показують помітну різницю між контрольною та експериментальною групами, на користь корекційної програми. Після проведення корекційної програми у експериментальній групі виявлено зростання частик жінок із високим та середнім рівнем життєстійкості, це вказує на те, що програма дала змогу підвищити здатність протистояти стресам, покращити можливості до саморегуляції, активізувала адаптаційні механізми, що дало змогу знизити внутрішню напругу, почуття безпорадності та невизначеності. У контрольній групі зберегли практично рівні попередніх опитувань, а саме переважним є середній рівень життєстійкості, незначні показники високої життєстійкості, і наявність дезадаптації. Це вказує на те, що без коригування, структура показників майже не змінюється і є неоднорідною. Фактично усі жінки контрольної групи показують низьку життєстійкість, це відбувається за рахунок високої соціальної ізоляції, внутрішнього конфлікту, нестачі адаптаційних ресурсів, та професійного виснаження.

У перехресних комбінаціях спостерігається зниження, а саме висока життєстійкість і висока дезадаптація показують, що частота знижується. Це підтверджує гіпотезу, що високий рівень життєстійкості свідчить про низьку дезадаптацію.

У контрольній групі навпаки, дезадаптація поєднана із низькою та середньою життєстійкістю. Це говорить про те, що без втручання негативні психоемоційні стани зберігаються.

Отже, після програми корекції у жінок, які прийняли участь в експерименті відбулось зростання життєстійкості, зниження дезадаптації, посилилось почуття внутрішньої організованості, зменшилась соціальна ізоляція, сформувався комунікативний фон, який став більш конструктивно емоційним.

Далі було розраховано коефіцієнти кореляції Пірсона для експериментальної групи, для цього було використано реальні та очікувані частоти, отриманий результат становив:

$$\Sigma \chi^2 \approx 9,06$$

$$\text{Ступені свободи: } df = (3-1)(3-1) = 4$$

$$\text{Критичне } \chi^2 \text{ при } \alpha=0,05 \rightarrow 9,49$$

Висновок: $\chi^2 = 9,06 < 9,49 \rightarrow p > 0,05$, статистично значущих відмінностей немає, але наближення до критичного рівня вказує на тенденцію: високий рівень життєстійкості пов'язаний з низькою соціальною ізоляцією.

Так само було розраховано коефіцієнти кореляції Пірсона для контрольної групи, для цього було використано реальні та очікувані частоти, отриманий результат становив:

$$\Sigma \chi^2 \approx 6,28$$

$$\text{Ступені свободи: } df = 4$$

$$\text{Критичне } \chi^2 \text{ при } \alpha=0,05 \rightarrow 9,49$$

Висновок: $\chi^2 = 6,28 < 9,49 \rightarrow$ статистично значущих відмінностей немає, але тренд менше виражений, ніж у експериментальній групі.

Тобто, жінкам контрольної групи більше притаманні випадки високого рівня соціальної ізоляції, навіть за умови середнього та високого рівнів життєстійкості.

Отже, у жінок експериментальної групи виявлена помітна тенденція, що за умови високої життєстійкості захищає від соціальної ізоляції. В контрольній групі ситуація не така виражена, там виявлена більший рівень дезадаптації.

Розподіл підтверджує ефективність заходів у експериментальній групі та логічний зв'язок між життєстійкістю і соціальною ізоляцією.

Проведемо повторно розрахунок коефіцієнту Крамера в обох групах, щоб виявити силу зв'язку між життєстійкістю та дезадаптацією.

Розрахунки проведено за допомогою Ексель.

У експериментальній групі коефіцієнт Крамера становив:

$$- \chi^2 = 9,06;$$

- $n = 30$;
- $r = 3$ (висока/середня/низька життєстійкість);
- $c = 3$ (низька/середня/висока ізоляція);
- $\min(r-1, c-1) = \min(2,2) = 2$.

Висновок розрахунку свідчить, що виявлено зв'язок із помірною силою між показниками. Отриманий результат говорить про те, що рівень життєстійкості у жінок може бути пов'язаний із відчуттям соціальної ізоляції, хоча однозначні висновки вимагають проведення додаткових досліджень та розрахунків.

У контрольній групі коефіцієнт Крамера становив:

- $\chi^2 = 6,28$;
- $n = 30$;
- $r = 3$;
- $c = 3$;
- $\min(r-1, c-1) = 2$.

Висновок розрахунку свідчить про слабкий зв'язок між змінними. Це говорить про наявні тенденції, які можуть існувати, але вони мають недостатньо виражені, щоб бути статистично підтвердженими.

Коефіцієнт Крамера:

- У експериментальній групі: $V = 0,39$ зв'язок помірно сильний між життєстійкістю та дезадаптацією, отже, висока життєстійкість знижує істотно ризик ізоляції;
- У контрольній $V = 0,32$ слабкий зв'язок свідчить про меншу ефективність факторів, що зменшує дезадаптацію.

Ці показники підтверджують, що корекційні заходи у експериментальній групі вплинули на зростання адаптивності та зниження дезадаптації.

Висновки до розділу 3

Комплексна реабілітаційна програма розвитку резильєнтності та стресостійкості дозволяє ефективно знизити ризик психосоціальної дезадаптації жінок в умовах хронічного соціального стресу.

Психологічний вплив програми базується на інтеграції когнітивно-поведінкових, тілесно-орієнтованих, арт-терапевтичних і групових підходів, що забезпечує гармонійний розвиток усіх рівнів особистісного функціонування — когнітивного, емоційного, поведінкового та соціального.

Розвиток резильєнтності виступає ключовим фактором підвищення емоційної стабільності, зниження тривожності та формування здатності адаптуватися до змін без втрати життєвої енергії. Зростання стресостійкості та життєстійкості супроводжується відновленням почуття внутрішнього контролю, позитивного ставлення до себе і власного життєвого шляху.

Отримані результати можуть бути використані у психологічній практиці, освітніх та соціальних установах для підвищення психологічного благополуччя жінок, профілактики дезадаптивних проявів і підтримки їх особистісного розвитку.

Проведене дослідження демонструє взаємозв'язок між рівнем життєстійкості (резильєнтності) та соціальною ізоляцією у жінок різного віку, а також ефективність експериментальних заходів для покращення адаптивності. Аналіз виконано на двох групах по 30 осіб: експериментальна (отримувала корекційні впливи) та контрольна (без змін).

Розподіл життєстійкості та соціальної ізоляції:

В експериментальній групі спостерігається тенденція: жінки з високою життєстійкістю частіше мають низький рівень соціальної ізоляції; жінки зі середнім рівнем – проміжні результати; жінки з низькою життєстійкістю частіше мають високий рівень ізоляції.

У контрольній групі ця тенденція менш виражена: більша кількість жінок навіть із середнім або високим рівнем життєстійкості демонструють помірну або високий рівень ізоляції.

Загальний висновок: дослідження підтверджує тренд до зменшення соціальної ізоляції під впливом підвищення життєстійкості, а також демонструє, що експериментальні методи роботи з резильєнтністю ефективні у підвищенні адаптивності жінок. Результати статистично підтверджують тенденції, хоча деякі показники не досягли критичного рівня значущості через обмежений обсяг вибірки. Проте практична значимість дослідження очевидна.

ВИСНОВКИ

У даному дослідженні було проведено всебічний аналіз теоретичних джерел та емпіричне дослідження резильєнтності та стресостійкості, які являються ключовими факторами для протидії дезадаптації в умовах постійного соціального стресу. Базуючись на вивченні наукових джерел та результатах практичних досліджень та аналізу було підтверджено висунуту гіпотезу щодо визначальної ролі резильєнтності та стресостійкості, які впливають на рівень дезадаптивності у жінок різного віку.

Перший розділ розриває теоретично обґрунтовано поняття стресостійкості, резильєнтності та дезадаптації. Визначено, що резильєнтність являється інтегрованою характеристикою, яка поєднує поведінкові, емоційні та когнітивні складові, які дають змогу долати кризу та сприяти психологічному зростанню. Стресостійкість це здатність людини регулювати власні емоції у проблемних обставинах, при цьому зберігати ефективність та адаптивність. Розглянувши явище дезадаптації було визначено, що недостатній рівень резильєнтності та стресостійкості, зазвичай призводить до зростання тривожності, соціальної ізоляції, емоційного виснаження.

Другий розділ представляє програму емпіричного дослідження, в ньому представлено вибірку дослідження, методичні інструменти та критерії для оцінки психологічних показників. Комплексне всебічне дослідження було забезпечено використанням методик, а саме шкали резильєнтності Коннора–Девідсона, шкали життєстійкості Кобаси, UCLA Loneliness Scale, методики Роджерса–Даймонда, шкали тривожності Спілбергера. Дані методи опитування забезпечили комплексність аналізу та можливість провести оцінку різних аспектів адаптивності особистості. Використання статистичних методів (коефіцієнт Пірсона, Крамера, критерій Крускала–Уолеса, описова статистика) дало змогу отримати валідні й надійні результати.

Результати емпіричного аналізу дали змогу виявити наявність статистично значущих зв'язків між рівнями резильєнтності, стресостійкості та

рівнем дезадаптації. Виявлені високі рівні резильєнтності у респонденток корелюють із низьким показником емоційної напруги, дезадаптації та соціального відчуження. У процесі дослідження було виявлено, що жінки із високим рівнем резильєнтності показали кращі механізми для рівноваги, яка з'являється під впливом різноманітних стресових чинників.

Підтверджено також вікову специфіку дослідження, а саме молодші та середнього віку жінки мають вищі показники резильєнтності, при цьому жінки старшого віку показали низький рівень соціальної адаптованості, яка вказала на необхідність проходження програм для психологічної підтримки.

На основі повторного опитування та кореляційного аналізу було встановлено, що резильєнтність і стресостійкість являються захисними механізмами, які дають змогу зменшити ризик появи дезадаптованості, і допомагають формувати адаптивні стратегії поведінки. Це підтвердило актуальність розробки програми, яка була спрямована на зміцнення цих якостей для різних вікових груп жінок.

Практичним результатом даного дослідження є рекомендації для зростання рівня резильєнтності та стресостійкості, які можна використовувати у психотерапевтичній практиці, освітніх, корпоративних тренінгах та соціальній роботі. Особливу цінність роботи становлять висновки для роботи виключно із жінками, які сьогодні в Україні перебувають у стані підвищеного стресу.

Підсумовуючи можна зазначити, що мета магістерської роботи досягнена, поставлені завдання виконанні, гіпотези підтверджена. Обрана комплексність дозволила виявити наявні механізми взаємодії між трьома компонентами, що робить результати роботи значущими для подальших досліджень у сфері психологічної допомоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Корольчук, В. М. *Психологія стресостійкості особистості* : дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.01 / Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2009. 511 арк.
2. Корольчук, М. С., Крайнюк, В. М., Косенко, А. Ф., Кочергіна, Т. І. *Психологічне забезпечення психічного і фізичного здоров'я* / за ред. М. С. Корольчука. Київ: Інкос, 2002. 272 с.
3. Крайнюк, В. М. *Психологія стресостійкості особистості: монографія*. Київ: Ніка-Центр, 2007. 432 с.
4. Лазос, Г. П. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. *Актуальні проблеми психології: Консультативна психологія і психотерапія*, 2018, 14, 26–64.
5. Bonanno, G. A. Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *American Psychologist*, 2004, 59(1), 20–28.
6. Abbott, J. A., Klein, B., Hamilton, C., Rosenthal, A. The impact of online resilience training for sales managers on wellbeing and performance. *Journal of Applied Psychology*, 2009, 5(1), 89–95. <https://doi.org/10.7790/ejap.v5i1.145>
7. Alessandri, G., Vecchio, G. M., Steca, P., Caprara, M. G., Caprara, G. V. A revised version of Kremen and Block's Ego Resiliency Scale in an Italian sample. *Testing, Psychometrics, Methodology in Applied Psychology*, 2007, 14(3–4), 165–183.
8. Coutu, D. L. How resilience works. *Harvard Business Review*, 2002, 80(5), 46–56.
9. Connor, K. M., Davidson, J. R. Development of a new resilience scale: the Connor-Davidson Resilience Scale. *Depression and Anxiety*, 2003, 18, 76–82.
10. Masten, A. S. Ordinary magic: Resilience in development. *American Psychologist*, 2001, 56(3), 227–238.
11. Masten, A. S., Cicchetti, D. Developmental cascades. *Development and Psychopathology*, 2010, 22(3), 491–495.
12. Ungar, M. Resilience across cultures. *British Journal of Social Work*, 2008, 38(2), 218–235

13. Klohn, E. C. *Self-esteem and resilience: A theoretical and empirical analysis*. New York: Guilford Press, 1996.
14. Neenan, M. *Developing resilience: A cognitive-behavioural approach*. London: Taylor & Francis, 2017.
15. Wu G., Feder A., Cohen H., Kim J., Calderon S., Charney D., Mathé A. Understanding Resilience // *Front. Behav. Neurosci.* – 2013.
16. Bekki, J. M., Smith, M. L., Bernstein, B. L., Harrison, C. Effects of an online personal resilience training program for women in STEM doctoral programs. *Journal of Women and Minorities in Science and Engineering*, 2013, 19(1), 17–35. <https://doi.org/10.1615/JWomenMinorScienEng.2013005351>
17. Carver, C. S., Scheier, M. F., Segerstrom, S. C. Optimism. *Clinical Psychology Review*, 2010, 30(7), 879–889.
1. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2010.01.006>
18. Bolton, K. *The development and validation of the resilience protective factors inventory: a confirmatory factor analysis*. University of Texas, 2013.
19. Cutuli, J. J., Herbers, J. E., Masten, A. S., Reed, M. G. J. Resilience in development. In: *The Oxford Handbook of Positive Psychology*. 3rd ed., 2012.
20. Egeland, B., Carlson, E., Sroufe, L. A. Resilience as process. *Development and Psychopathology*, 1993, 5, 517–528.
21. Garmezy, N. Resilience in children's adaptation to negative life events and stressed environments. *Pediatric Annals*, 1991, 20, 459–466.
22. Jew, C. L. Measuring resilience as life satisfaction in adolescents. University of Nebraska, 2013.
23. Key, M. D., Pidgeon, A. M. Investigation of the relationship between resilience, mindfulness, and academic self-efficacy. *International Journal of Educational and Psychological Assessment*, 2013, 13(1), 37–54.
24. Lerner, R. M. Resilience as the dynamics of person $\leftrightarrow$ context relations. *Family Relations*, 2006, 55, 295–299.
25. Richardson, G. E. The metatheory of resilience and resiliency. *Journal of Clinical Psychology*, 2002, 58(3), 307–321.
26. Schoon, I. *Risk and resilience: Adaptations in changing times*. Cambridge University Press, 2006.

27. Туриніна О. Л. Психологія травмуючих ситуацій // Том 26. – 2017–2018. – Вип. 1 (94). – С. 62–65.
28. Туриніна О. Л. Психологія травмуючих ситуацій // Том 26. – 2017–2018. – Вип. 1 (94). – С. 62–65.
29. Чабан О. С., Хаустова О. О. Медико-психологічні наслідки дистресу війни в Україні // Укр. мед. часопис. – 2022. – Вип. 4 (150). – 11 с.
30. Герасименко Л. О. Психосоціальна дезадаптація // Український вісник психоневрології. – 2018. – Вип. 94. – С. 62.
31. Герасименко Л. О. Розлади адаптації та реакції на стрес // Медичний журнал НейроNews. – 2022. – Вип. 9–10. – С. 18–20.
32. Христенко В. Є., Тімченко О. В., Оніщенко Н. В., Старик В. А. Особливості професійної деформації у працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України: монографія. – Харків: НУЦЗУ, КП «Міська друкарня», 2012. – 149 с.
33. Усик Д. Б. Психологічні особливості дезадаптації військовослужбовців – учасників бойових дій // Слобожанський науковий вісник. – 2024. – Вип. 1. – С. 183–189.
34. Мірошніченко О. А. Профілактика синдрому професійного вигорання у працюючих в екстремальних умовах: навчально-методичний посібник. – Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – 156 с.
35. Пророк Н. В., Царенко Л. Г., Бойко С. Т. Адаптація, дезадаптація, розлади адаптації: питання термінології // Грааль науки. – 2021. – Вип. 9. – С. 373–381.
36. Кокун О. М. Психофізіологія: навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 184 с.
37. Костян К. Д. Самосприйняття адаптації до цивільного життя учасниками російсько-українського військового конфлікту 2014–2021 р. Кваліфікаційна робота. – Києво-Могилянська академія, 2022. – 83 с.
38. Кондрюкова В. В., Слюсар І. М. Навчально-методичний посібник. – К.: Гнозіс, 2013. – 116 с.
39. Мурашкевич О. А. Актуальні питання теорії та практики соціальної роботи. – Л.: ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2013. – 528 с.

40. Юр'єва Л. М. Розлади адаптації за психосоціальних стресів: діагностика, профілактика та корекція // Сімейна медицина. – 2015. – Вип. 4. – С. 89–92.
41. Kobasa S. C. Stressful life events, personality, and health: an inquiry into hardiness // J. Pers. Soc. Psychol. – 1979. – Vol. 37, No. 1. – P. 1–11.
42. Tugade, M. M., Fredrickson, B. L. Resilient individuals use positive emotions to bounce back. *Journal of Personality and Social Psychology*, 2004, 86(2), 320–333.
43. Werner, E. E. Resilience in development. *Current Directions in Psychological Science*, 2013, 22, 233–238
44. White, B., Driver, S., Warren, A. Considering resilience: A multidimensional approach. *Rehabilitation Psychology*, 2008, 53(1), 50–59.
45. Wagnild, G. The resilience scale user's guide. 2nd ed. Montana: Resilience Center, 2009.
46. Masten, A. S., Reed, M. G. J. Resilience in development. In: *Handbook of Positive Psychology*. N. Y.: Oxford University Press, 2002, 74–88.

ДОДАТОК А

Програма психологічної реабілітації для дорослих під час життєвої кризи в умовах війни

Мета програми:

Сприяти психологічному відновленню дорослих осіб, які переживають життєву кризу через вплив війни, зменшити рівень стресу, тривожності, емоційного виснаження та допомогти їм відновити ресурси для подальшого життя.

Структура програми

1. Тривалість:

6–8 тижнів, 2 зустрічі на тиждень по 90 хвилин.

2. Цільова група:

Дорослі особи (18+), які переживають життєву кризу через війну (втрату близьких, дому, роботи, здоров'я тощо).

3. Формат:

- Групові заняття (6–10 осіб у групі).
- Індивідуальні консультації (за потребою).

4. Методи:

Арт-терапія, когнітивно-поведінкова терапія (КПТ), релаксаційні техніки, психоедукація, тілесно-орієнтована терапія.

Етапи програми

1. Підготовчий етап

Мета: встановити довіру, оцінити стан учасників.

Дії:

- Проведення первинного діагностичного опитування (тестування рівня стресу, тривожності, депресії, ПТСР).
- Ознайомлення учасників із метою і структурою програми.
- Формування правил групи (конфіденційність, взаємна підтримка, відсутність осуду).

2. Основний етап

Тема 1: Усвідомлення емоційного стану

- Вивчення природи стресу та його впливу на психіку.
- Вправи на усвідомлення власних емоцій (арт-терапевтичний малюнок «Мое емоційне дерево»).

- Техніка «Контейнер» для зменшення напруги.

Мета:

- Допомогти учасникам усвідомити свій емоційний стан і його вплив на життя.
- Навчити визначати і виражати емоції без шкоди для себе та оточуючих.
- Зменшити рівень емоційного напруження через саморефлексію та арт-терапевтичні техніки.

Структура заняття

Тривалість: 90 хвилин

1. Вступна частина (10 хвилин)

- Привітання учасників, налаштування на роботу.
- Коротке коло спілкування: «Як ви себе сьогодні почуваєте?»
- (учасники називають одну емоцію, яку відчують зараз).
- Пояснення мети заняття: дослідити та зрозуміти свій емоційний стан.

2. Теоретичний блок (15 хвилин)

Теми для обговорення:

- Що таке емоції та чому вони важливі.
- Основні емоції (радість, страх, злість, сум тощо) та їх роль.
- Як війна та кризи впливають на емоційний стан.
- Як розпізнавати свої емоції (знаки, тілесні прояви).

Метод:

- Використовується метафора «Емоції – це сигнали, як кольори світлофора».
- Учасникам дають список базових емоцій із коротким описом (можна візуалізувати на плакаті).

3. Практична частина (60 хвилин)

Вправа 1: Арт-терапія «Моє емоційне дерево» (20 хвилин)

1. Учасникам роздають аркуші паперу та кольорові олівці чи фарби.
2. Інструкція:
 - Намалуйте дерево, яке символізує ваш емоційний стан зараз.
 - Подумайте, як виглядає ваше дерево (коріння, стовбур, гілки, листя).
 - Кольори дерева можуть відображати ваші емоції.
3. Після завершення малюнка:
 - Кожен за бажанням розповідає, що символізує його дерево (коротка рефлексія).

Мета:

- Візуалізувати та усвідомити свій емоційний стан.
- Створити безпечний простір для вираження емоцій.

Вправа 2: Техніка «Контейнер для емоцій» (15 хвилин)

1. Інструкція:

– Уявіть, що у вас є уявний контейнер, в якому ви можете «зберігати» важкі емоції.

– Закрийте очі та уявіть цей контейнер: як він виглядає, який має розмір і форму?

2. Учасники описують свій контейнер або малюють його.

3. Практика:

– Уявіть, як ви «поміщаєте» свої важкі емоції в цей контейнер, щоб вони не заважали вам працювати далі.

Мета:

– Навчити відокремлювати емоції від дій.

– Знизити рівень емоційного напруження.

Вправа 3: Групова дискусія «Емоції як сигнали» (25 хвилин)

1. Запитання для обговорення:

– Що вам говорять ваші емоції?

– Які емоції ви відчуваєте найчастіше останнім часом?

– Як ви зазвичай реагуєте на свої емоції?

2. Обговорення стратегії реагування на емоції:

– Дії, які допомагають (запис емоцій у щоденник, розмова з близькими).

– Дії, які шкодять (заміщення емоцій їжею, уникнення проблем).

Мета:

– Навчити учасників аналізувати свої емоції та їх причини.

– Знайти ефективні стратегії для управління емоціями.

4. Завершальна частина (5 хвилин)

– Підсумок заняття: що нового дізналися про свої емоції?

– Домашнє завдання: щодня відзначати свої емоції в «щоденнику емоцій» (короткі записи про те, які емоції були протягом дня).

– Релаксаційна вправа: глибоке дихання для стабілізації стану.

Очікувані результати після заняття:

– Учасники краще усвідомлюють свої емоції та їх вплив на стан.

– Зменшується рівень емоційної напруги.

- Формуються базові навички роботи з емоціями.
- Це заняття є фундаментом для подальшої роботи в рамках програми.

Тема 2: Робота з тривожністю та страхами

- Техніки КПТ для роботи зі страхами («Що я можу контролювати?»).
- Релаксаційні вправи (глибоке дихання, прогресивна м'язова релаксація).
- Арт-терапевтична вправа «Зміна образу страху».

Мета:

- Допомогти учасникам усвідомити природу тривожності та страхів.
- Надати практичні інструменти для зменшення тривожності та управління страхами.
- Підвищити рівень психологічної стійкості через розвиток навичок саморегуляції.

Структура заняття

Тривалість: 90 хвилин

1. Вступна частина (10 хвилин)

Привітання:

Тренер вітає учасників, запрошує до роботи.

Емоційна розминка:

- Запитання: «Що вас найбільше турбує сьогодні?»
- Кожен учасник коротко ділиться (за бажанням).

Пояснення теми:

- Що таке тривожність і страх, як вони пов'язані із ситуацією війни.
- Мета заняття: навчитися справлятися з тривожністю і працювати зі страхами.

2. Теоретичний блок (15 хвилин)

Основні поняття:

- Тривожність — це відчуття невизначеного загрозового стану.
- Страх — реакція на конкретну загрозу, реальну або уявну.
- Біологічна функція страху: захист від небезпеки.
- Надмірна тривожність як реакція на хронічний стрес.

Психоедукація:

- Як тривожність проявляється в тілі (м'язова напруга, серцебиття).
- Чому страхи інколи паралізують дії (біг/бій/замороження).

Метафора:

«Страх — це тривога про майбутнє, а тривожність — це хмара, яка приховує сонце».

3. Практична частина (60 хвилин)**Вправа 1: Арт-терапія «Зміна образу страху» (20 хвилин)**

1. **Матеріали:** аркуші паперу, кольорові олівці або фарби.

2. **Інструкція:**

- Намалуйте свій страх таким, яким ви його уявляєте (колір, форма, розмір).
- Перегляньте малюнок і подумайте, як можна змінити його образ (додати деталі, змінити колір або форму).
- Намалуйте новий, трансформований образ страху.

3. **Рефлексія:**

Поділіться, як змінився ваш страх після трансформації.

Мета:

Допомогти учасникам зменшити вплив страху через його символічне перетворення.

Вправа 2: Техніка КПТ «Що я можу контролювати?» (20 хвилин)

1. **Інструкція:**

- Намалуйте коло, яке розділене на дві частини: «Те, що я можу контролювати» і «Те, що поза моїм контролем».
- У першій частині напишіть те, на що ви можете впливати (дії, думки, реакції).
- У другій частині запишіть те, що не залежить від вас (обставини, чужі вчинки).

2. **Обговорення:**

Як зосередження на контрольованих аспектах допомагає знизити тривожність?

Мета:

Перемістити увагу з неконтрольованого на те, що під силу змінити.

Вправа 3: Релаксація та заземлення (20 хвилин)

1. Техніка глибокого дихання:

- Учасники сідають зручно, закривають очі.
- Інструкція: «Зробіть глибокий вдих на рахунок 4, затримайте дихання на 4 секунди, повільно видихніть на рахунок 4».
- Повторити 5 разів.

2. Техніка «5-4-3-2-1»:

- Учасники зосереджуються на тому, що їх оточує:
- Назвіть 5 речей, які ви бачите.
- Назвіть 4 речі, які ви можете торкнутися.
- Назвіть 3 речі, які ви чуєте.
- Назвіть 2 запахи, які відчуваєте.
- Назвіть 1 смак.

Мета:

Зменшити рівень тривожності через фізичне заземлення.

4. Завершальна частина (5 хвилин)

Обговорення:

- Що нового ви дізналися про свої страхи?
- Що вам здалося найбільш корисним?

Домашнє завдання:

- Скласти список своїх страхів і подумати, як їх можна трансформувати.
- Щодня практикувати глибоке дихання або техніку заземлення.
- Позитивна рефлексія: кожен учасник називає одну річ, за яку вдячний сьогодні.

Очікувані результати після заняття:

- Зниження інтенсивності тривожності та страхів.
- Покращення розуміння природи своїх страхів.
- Опанування базових технік саморегуляції.

– Це заняття допомагає учасникам краще справлятися з емоційними викликами, пов'язаними із ситуацією війни, і розвиває їхню стійкість.

Тема 3: Відновлення життєвих ресурсів

- Пошук внутрішніх і зовнішніх ресурсів (вправа «Коло підтримки»).
- Малюнок «Мое джерело сили».
- Формування позитивного мислення через вправу «3 хороші події дня».

Мета:

- Допомогти учасникам ідентифікувати свої внутрішні та зовнішні ресурси для відновлення.
- Сприяти відновленню почуття сили та впевненості у власних можливостях.
- Надати інструменти для активізації ресурсного стану в складних життєвих ситуаціях.

Структура заняття

Тривалість: 90 хвилин

1. Вступна частина (10 хвилин)

Привітання:

Тренер вітає учасників і створює безпечну атмосферу для обговорення.

Емоційна розминка:

- Вправа «Що додає мені сил?»
- Кожен учасник називає одну дію, подію або ситуацію, яка наповнює його енергією.

Пояснення мети:

- «Сьогодні ми будемо досліджувати, звідки ми беремо сили для подолання труднощів і як активізувати свої ресурси у важкі часи.»

2. Теоретичний блок (15 хвилин)

Що таке життєві ресурси?

Внутрішні ресурси: віра в себе, внутрішня мотивація, життєвий досвід, цінності.

Зовнішні ресурси: підтримка сім'ї, друзів, соціальні зв'язки, матеріальні можливості, фізичне середовище.

Природа ресурсу:

- Ресурси є динамічними: їх можна втрачати й відновлювати.
- Ресурсний стан як основа для прийняття рішень і подолання труднощів.

Важливість балансування ресурсів:

Розуміння, коли ви наповнені, а коли виснажені.

3. Практична частина (60 хвилин)

Вправа 1: Арт-терапія «Моє джерело сили» (20 хвилин)

Матеріали: аркуші паперу, кольорові олівці, фарби, маркери.

2. Інструкція:

- Намалуйте образ або символ, який асоціюється у вас із джерелом сили (це може бути природа, людина, подія, слово або річ).
- Використовуйте кольори та форми, які підсилюють ваші позитивні асоціації.

3. Рефлексія:

- Поділіться, що ви намалювали.
- Що цей образ означає для вас? Як він допомагає вам відчувати силу?

Мета:

- Допомогти учасникам усвідомити свої особисті джерела сили та енергії.
- Візуалізувати ресурси, щоб зробити їх більш «реальними»

Вправа 3: Ресурсний план дій «Крок за кроком» (20 хвилин)

1. Інструкція:

- Напишіть три важливі для вас життєві цілі.
- Для кожної цілі запишіть ресурси, які потрібні для її досягнення.
- Подумайте, який перший маленький крок ви можете зробити найближчим часом.

2. Обговорення:

- Які ресурси ви вже маєте для своїх цілей?
- Що вас мотивує рухатися вперед?

Мета:

- Визначити реальні ресурси для досягнення цілей.
- Створити практичний план використання ресурсів.

4. Завершальна частина (5 хвилин)

Обговорення:

- Що ви дізналися про свої ресурси?
- Що вас сьогодні надихнуло?

Домашнє завдання:

- Щодня знаходити одну подію або дію, яка додає вам сил, і записувати її в щоденник.
- Практикувати маленькі кроки для активізації ресурсів.
- Завершення зустрічі: вправа «Дякую собі» (учасники вголос або про себе дякують собі за зусилля).

Очікувані результати після заняття:

- Учасники усвідомлюють свої джерела внутрішніх і зовнішніх ресурсів.
- Відчують більше впевненості у власних силах.
- Починають активно залучати свої ресурси для подолання труднощів.
- Ця тема спрямована на формування відчуття сили та можливості відновлюватися, незважаючи на обставини, пов'язані з війною чи життєвою кризою.

Тема 4: Робота з втратами та переживаннями

Вправа «Лист прощання» для емоційного опрацювання втрат.

Пісочна терапія: створення «символічного місця пам'яті».

Групова дискусія про прийняття і трансформацію втрат.

Тема 5: Відновлення цілей і планів на майбутнє

- Малюнок «Моє майбутнє».
- Вправа «Крок за кроком»: формування малих досяжних цілей.
- Робота з мотивацією через рефлексію власних досягнень.

Тема 6: Робота з тілесними реакціями на стрес

- Тілесно-орієнтовані вправи: рухи для зняття м'язової напруги.
- Медитативні практики.

3. Завершальний етап

- Оцінка динаміки стану учасників (повторне тестування).
- Обговорення досягнень і труднощів.
- Розробка плану подальшої роботи (самодопомога).
- Колективна арт-терапія: створення колажу «Шлях відновлення».

Результати програми:

- Зниження рівня тривожності, стресу та депресії.
- Підвищення емоційної стійкості.
- Формування нових життєвих цілей і планів.
- Покращення навичок саморегуляції.

Методичне забезпечення:

- Тести для діагностики: опитувальник PCL-5 (ПТСР), шкала тривожності Гамільтона, тест Бека.
- Матеріали для арт-терапії: папір, фарби, пісок, пластилін.
- Аудіозаписи для релаксації.

Програма адаптується залежно від контингенту та індивідуальних потреб учасників.